સાંકળિયું.

સાંકળિયું.

ગુજરાતી ભાષાનું વ્યાકરણ.

---

૧. **ભાષા**:—જે સ્પષ્ટ ઉચ્ચારવડે માણસો પોતાનો મનોભાવ એક બીજાને જણાવે છે તેને **ભાષા** કહે છે.

૨. **વ્યાકરણ**:—ભાષા કેવી રીતે શુદ્ધ બોલવી તથા લખવી તેના નિયમોને વ્યાકરણ કહે છે.

૩. ગુજરાતી ભાષાનાં વ્યાકરણના ત્રણ ભાગ છે: **અક્ષરવિચાર, શબ્દવિચાર** અને **વાકયવિચાર**.

૪. આપણા મુખે કરીને જે જૂદા જૂદા અને ટુંકા ટુંકા ઉચ્ચારો થાય છે તે ઉચ્ચારોને **અક્ષર** કહે છે.

૫. એક અથવા વધારે અક્ષર સાથે આવ્યાથી કાંઈ પણ અર્થ ઉત્પન્ન થાય તો તેને **શબ્દ** કહે છે.

૬. એક અથવા વધારે શબ્દ મળ્યાથી પૂરો અર્થ ઉત્પન્ન થાય તો તેને **વાકય** કહે છે.

૭. ભાષામાં અક્ષર કેટલા છે, તેઓ કેવી રીતે લખાય છે અને તેઓ ક્યાં ક્યાં સ્થાનથી બોલાય છે તે **અક્ષરવિચાર** શીખવે છે.

૮. શબ્દોના વર્ગો અને તેઓનાં જૂદાં જૂદાં રૂપો કેમ થાય છે તે **શબ્દવિચાર** શીખવે છે.

૯. શી રીતે શબ્દરચના કરી વાકય બનાવવું તે **વાક્યવિચાર** શીખવે છે.

અક્ષરવિચાર.

૧૦. અક્ષરવિચાર:—અક્ષરના બે ભાગ છે: મૂળાક્ષર અને જોડાક્ષર.

૧૧. મૂળાક્ષર બે પ્રકારના છે: સ્વર અને વ્યંજન.

૧૨. સ્વર:—જે અક્ષરોના ઉચ્ચાર બીજા અક્ષરોની મદદ વિના થઇ શકે છે તેને સ્વર કહે છે.

૧૩. વ્યંજન:—જે અક્ષરોના ઉચ્ચાર સ્વરોની સહાયતા વિના થતા નથી તેને વ્યંજન કહે છે.

૧૪. નીચેના અક્ષરો સ્વર છે:—અ, આ, ઇ, ઈ, ઉ, ઊ, ઋ, ૠ, એ, ઐ, ઓ, ઔ, અં, અઃ—અ, ઇ, ઉ, હ્રસ્વ છે; અને બાકીના દીર્ઘ છે.

૧૫. નીચલા અક્ષરો વ્યંજન છે:—ક્, ખ્, ગ્, ઘ્, ઙ્, ચ્, છ્, જ્, ઝ્, ઞ્, ટ્, ઠ્, ડ્, ઢ્, ણ્, ત્, થ્, દ્, ધ્, ન્, પ્, ફ્, બ્, ભ્, મ્, ય્, ર્, લ્, વ્, શ્, ષ્, સ્, હ્, ળ્.

૧૬. અક્ષરોનાં નીચે પ્રમાણે સ્થાન થાય છે:—

કંઠસ્થાની ... ... ક્, ખ્, ગ્, ઘ્, ઙ્, હ્, અ, આ.

તાલુસ્થાની .... ચ્, છ્, જ્, ઝ્, ઞ્, ય્, શ્, ઇ, ઈ.

મૂર્દ્ધસ્થાની .... ટ્, ઠ્, ડ્, ઢ્, ણ્, ર્, ષ્, ળ્, ઋ.

દંતસ્થાની .... ત્, થ્, દ્, ધ્, ન્, લ્, સ્.

ઓષ્ઠસ્થાની ...... પ્, ફ્, બ્, ભ્, મ્, ઉ, ઊ.

કંઠતાલવ્યસ્થાની ... એ, ઐ.

કંઠોષ્ઠસ્થાની ... ... ઓ, ઔ.

દંતોષ્ઠસ્થાની ... ... વ્.

૧૭. સ્વરો જ્યારે વ્યંજન સાથે લખાય છે ત્યારે નીચે પ્રમાણે તેમના આકાર થાય છે:—

અની નિશાની નથી ...... ક્+અ=ક.

ા કાનો .... ક્+આ=કા.

િ હ્રસ્વ અજ્જુ .... ક્+ઇ=કિ.

ી દીર્ઘ અજ્જુ .... ક્+ઈ=કી.

ુ હ્રસ્વ વરડું............... ક્+ઉ=કુ.

ૂ દીર્ઘ વરડું............... ક્+ઊ=કૂ.

ૃ ઋકાર .... ક્+ઋ=કૃ.

ે એક માત્ર .... ક્+એ=કે.

ૈ બે માત્ર .... ક્+ઐ=કૈ.

ો કાનો માત્ર............... ક્+ઓ=કો.

ૌ કાનો બે માત્ર........... ક્+ઔ=કૌ.

ં અનુસ્વાર .... ક્+અં=કં.

આવી રીતે વ્યંજનો જોડાયલા હોય તો તેને બારાખડી કહે છે.

૧૮. અક્ષરની ઉપર જે (ં) મિંડું તે અનુસ્વાર, અક્ષરથી જમણે હાથે જે બે મિંડાં તે વિસર્ગ કહેવાય છે, (દુઃખ).

૧૯. ઙ, ઞ, ણ, ન, મ, અનુનાસિક છે, કારણ કે તેમનો ઉચ્ચાર નાક વાટે થાય છે.

૨૦. બે કે વધારે અક્ષરો સાથે મળે તો તેને સંધિ કહે છે. સંધિના ચાર પ્રકાર છે:—સ્વરસંધિ, વ્યંજનસંધિ, અનુસ્વાર-સંધિ અને વિસર્ગસંધિ.

સ્વરને સ્વર મળે તો સ્વરસંધિ, જેમ કે, શબ્દ+અર્થ=શબ્દાર્થ, ગંગા+ઉદક=ગંગોદક, પ્રતિ+એક=પ્રત્યેક.

વ્યંજનને વ્યંજન સાથે મળે તો **વ્યંજનસંધિ**; જેમ કે, જગત્+પતિ=જગત્પતિ, અપ્+શેર અચ્છેર.

અનુસ્વાર પછી કોઈ અક્ષર આવે તો તે એના મળવાથી જે રૂપ થાય તેને **અનુસ્વારસંધિ** કહે છે; જેમકે સં+આચાર=સમાચાર; સં+તાપ સંતાપ.

વિસર્ગ પછી બીજો કોઈ અક્ષર આવે તો એના મળવાથી જે રૂપ બને તેને **વિસર્ગસંધિ** કહે છે; જેમ કે નિઃ + દય=નિર્દય, નિઃ + આધાર નિરાધાર.

૨૧. જ્યારે બે અથવા વધારે વ્યંજન સાથે આવે અને તે વ્યંજનની વચ્ચે કોઈ સ્વર ન હોય ત્યારે **જોડાક્ષર** થાય છે. જેમ ક્ અને ક=ક્ક, ક્ અને ત ક્ત, ક્ અને ર ક્ર, ત્ અને ત ત્ત, ત્ અને ન=ત્ન, ત્ અને ય=ત્ય, ત અને ર=ત્ર, સ્ અને ત=સ્ત, સ્, ત્ અને ર=સ્ત્ર, દ્ અને ય=દ્ય, દ્ અને દ=દ્દ, ષ્ અને ટ=ષ્ટ, ર્ અને મ=ર્મ.

શબ્દવિચાર.

૨૨. ગુજરાતી ભાષાના શબ્દોના મુખ્ય પાંચ વર્ગ છે. **નામ, સર્વનામ, વિશેષણ, ક્રિયાપદ અને અવ્યય.**

૨૩. **નામઃ**—જે શબ્દથી પ્રાણી, વસ્તુ, ગુણ વગેરે ઓળખાય તે શબ્દને **નામ** કહે છે જેમ, માણસ, ઘોડો, ચોપડી, ઘર, સુરત, વનરાજ, સતાશ, મોટાઈ વગેરે.

નામના બીજા દાખલાઃ—ખેડુત, માછલી, અનાજ, ફળ, કેરી, ભાજી, બાર, ઘી, ખાંડ, રણછોડ, તાપી, હિમાલય, સિદ્ધરાજ, વાત, કાયદા, નુકસાન, ફાયદો, ડહાપણ, વિચાર.

સર્વનામઃ—જે શબ્દ નામને બદલે મુકવામાં આવે છે તેને **સર્વનામ** કહે છે. જેમ તેણે પૈસા આપ્યા; હું આવું છું; તું પાઠ વાંચે છે; આ દાખલામાં, તેણે, હું, તું, **સર્વનામ** છે.

સર્વનામના બીજા દાખલાઃ—હું, મને, મેં, મારે, મારાથી, મારે, મારામાં, અમે, અમને, અમારે, અમારેથી; અમારો, અમારામાં, તું, તમે, તારે, તારાથી, તારો, તારામાં, તમે, તમને, તમારે, તમારાથી, તમારો, તમારામાં, તે, તેને, તેણે, તેથી, તેનો, તેમાં, તેઓ, તેમને, તેમણે, તેઓએ, તેઓને, તેઓથી, તેમનો, તેઓમાં, આપણું, આપણે, આપ, પોતે, કોણ, આ, એ, પેલો, ઓલ્યો, ફલાણો, શું, કયો, જે, કોઈ, કેટલા.

૨૫. **વિશેષણઃ**—જે શબ્દ નામનો ગુણ બતલાવે તે શબ્દને **વિશેષણ** કહે છે. જેમ, મોટો છોકરો; એ માણસ. હુશીઆર છોકરી.

વિશેષણના બીજા દાખલા—ભલો, ઘણું, લાલ, કાળું, નાના, ઉચું, અભણ, સોનેરી, ઉદ્યોગી, ઢોંગી, સ્વાર્થી, આળસુ, મ્હેનતુ, પરગજુ, એક, બે, પેહેલું, બીજું.

૨૬. **ક્રિયાપદઃ**—કોઈ પ્રાણી અથવા ચીજ શું કરે છે, અથવા કેવી સ્થિતિમાં છે તે જણાવનાર શબ્દને **ક્રિયાપદ** કહે છે. જેમ રાજા બેઠા છે; છોકરી વાંચે છે; ગાયે પાણી પીધું; હું કાલે ગામ જઈશ.

ક્રિયાપદના બીજા દાખલાઃ—કહે, કહેશે, કહ્યું, કહે છે: કર, કરે છે, કર્યું, કરશે; ખા, ખાય છે; ખાધું. ખાશે; કાઢ, કાઢે છે, કાઢ્યું, કાઢશે, વાંચ, વાંચે છે, વાંચ્યું; વંચાશે; કુદ, કુદે છે, કુદ્યું, કુદશે; થા, થાય છે, થયું, થશે; રહે, રહે છે, રહ્યું, રહેશે; આવ; આવે છે, આવ્યું, આવશે.

કૃદંતઃ—ક્રિયાપદના ધાતુને કાંઈ પ્રત્યય લાગીને જે જૂદા જૂદા શબ્દ થાય છે તેને કૃદંત કહે છે; કૃદંતમાં ક્રિયાપદના જેવો પુરો અર્થ રહેતો નથી. (ક.૧૨૯) કૃદંતના દાખલાઃ—વાંચવા, વાંચવી, વાંચવું, વાંચવો,

વાંચતા, વાંચતી, વાંચતું, વાંચનો, વાંચેલા, વાંચેલી, વાંચેલું, વાંચેલો, વાંચી, વાંચીને, વાંચ્યાથી, વાંચ્યામાં, વાંચ્યાને, વાંચ્યા પછી. (ક. ૧૩૮)

૨૭. **અવ્યય:**—જે શબ્દના રૂપમાં કાંઈ ફેરફાર થતો નથી (એટલે જે શબ્દને જાતિ વિભક્તિ અથવા વચન લાગતું નથી), તેને **અવ્યય** કહે છે; જેમ:—અથવા, પણ, ને, અને, સારું, માટે, ના, નહી, રે, ઓહો, અરે, પછી, આગળ, નહી તો, કેમકે, કદાચ, એટલે, અગર, જો, કે, જે, તો, જો અગર, પરંતુ, રખેને, તોપણ, કારણ કે, વળી, વાસ્તે, અગાઊ, અંદર, આગળ, ઉપર, કને, ગમ, જોડે, તરફ, નીચે, પુઠે, પાછળ, પાસે, પેહેલાં, બાહાર, વતી, કરતાં, વડે, લીધે, કરીને, બદલે, હમણાં, અત્યારે, કયારે, જ્યારે, ત્યારે, હવે, હમેશાં, આજ, વળતી, હજી, તરત, પ્રથમ, આખરે, રોજ, નિત્ય, વારંવાર, ત્યાં, જ્યાં, કયાં, હાં, આમ, તેમ, એમ, જેમ, કેમ.

૨૮. નામ ત્રણ જાતનાં છે; **વિશેષનામ**, **સામાન્યનામ**, અને **ભાવવાચકનામ**.

૨૯. **વિશેષનામ:**—ચોકસ જગ્યા અથવા ચોકસ માણસને જે નામ આપેલું હોય તેને **વિશેષનામ** કહે છે. વિશેષનામમાં માણસનાં નામ, ખંડ, શેહેર, દેશ, ગામ, પહાડ, નદી, ટાપુનાં નામ, (નકશામાં જે નામો આવેલાં હોય તે) અને કોઈ ચીજનાં અથવા પ્રાણીનાં ખાસ નામ આવે છે. જેમ:—નરોત્તમ, કાવસજી, એશિઆ, અમદાવાદ, ગીરનાર, તાપી, કોહીનુર.

૩૦. **સામાન્યનામ:**—એક વર્ગની કોઈપણ ચીજને જે નામ લાગે તે નામ **સામાન્યનામ** કહેવાય છે. જેમ:—શેહેર, બ્રાહ્મણ, માણસ, હીરો, વર, ઘોડો, ફળ, ગગન વગેરે જે નામને હાથ લગાડી શકીએ અથવા જોઈ શકીએ તે સામાન્યનામ છે.

૩૧. **ભાવવાચક:**—ગુણનાં નામો અથવા જે નામો આપણે જોઈ શકતા નથી અથવા જેને હાથ લગાડી શકતા નથી તે નામો **ભાવવાચકનામ** કહેવાય છે. જેમ, મીઠાશ, મોટાઈ, રતાશ, શુરાતન, વિદ્યા, મદદ, માર, ખપ વગેરે.

જે નામને પણુ કે પણું શબ્દ લાગેલો હોય તો તે નામ ઘણું ખરું ભાવવાચક હોય છે:—ગાંડપણ, શાણુપણુ, મોટપણુ, ડહાપણુ, સમપણુ, ચડપણુ, દાસપણું, કવિપણું, જંગલીપણું.

૩૨. નામને જાતિ, વિભક્તિ, અને વચન લાગે છે.

જાતિ.

૩૩. જાતિ ત્રણ છે, **નરજાતિ**, **નારીજાતિ**, અને **નાન્યતરજાતિ**

૩૪. **નરજાતિ:**—જે નામ નરની પેઠે બોલાય, અથવા જેને કેવો કે કેવા લાગે છે તે **નરજાતિ** છે. જેમ:-છોકરો, પાડ, વાઘ, કુત્તો, હુકમ, ધર્મ, રાજા, લાડુ, ખડીઓ, ગડગડાટ, સોમ, માગશર, હિમાલય, ભાઈ, માળી, મહિના, છોકરા.

૩૫. **નારીજાતિ:**—જે શબ્દ નારી અથવા સ્ત્રીની માફક બોલાય અથવા જેને કેવી લાગે તે **નારીજાતિ** છે. જેમ:-વાડી, કેરી, ચોપડી, વીજળી, શીખામણ, જુ, વાત, ગંગા, ગાય, લેખણુ, માયા, ખો, જળો, સાંજ, પૃથ્વી, પ્રાણ, સત્યતા, ગરબડ.

૩૬. **નાન્યતરજાતિ:**—જે શબ્દ નર અથવા નારીજાતિનો ન હોય અથવા જેને કેવું કેવા લાગે તે **નાન્યતરજાતિ** છે. જેમ:-જંગલ, મેદાન, જનાવર, છોકરું, છાપરું, ડહાપણુ, લીંબુ, પશુ, અમદાવાદ, ઘી, મરી, મ્હોં, છોકરાં, વરસો.

૩૭. ઘણું કરીને જે નામને છેડે ઓ હોય તે નરજાતિ, જેને છેડે ઈ હોય તે નારીજાતિ, અને જેને છેડે ઉં લાગે તે નાન્યતરજાતિ છે.

૩૮. **સામાન્યજાતિઃ**—જે શબ્દની જાતિ નર, નારી, કે નાન્યતર નહી માલમ પડે તો તેની **સામાન્યજાતિ** જાણવી; જેમઃ—હું તને રૂપીઓ આપું છું, કોઈ આવે છે; આ દાખલામાં હું, **તને** અને **કોઈ** સામાન્યજાતિમાં છે.

વચન.

૩૯. વચન બે છે; **એકવચન** અને **બહુવચન**.

૪૦. **એકવચનઃ**—જે શબ્દમાં એકપણાનો અર્થ હોય અથવા જે શબ્દ એક જ ચીજ બતાવે તે **એકવચન** છે; જેમઃ—છોકરો, ચોપડી, ઘડીઆળ.

૪૧. **બહુવચનઃ**—જે શબ્દમાં એક કરતાં વધારે ચીજનો અર્થ આવે છે, અથવા જે શબ્દ એક કરતાં વધારે ચીજ દેખાડે છે તે **બહુવચન** છે. જેમ;—છોકરાઓ, ચોપડીઓ, ઘડીઆળો.

૪૨. નરજાતિના જે નામને છેડે ઓ કે યો આવે છે તે ઓ અને યો બહુવચનમાં આ કે યા થાય છે, જેમઃ—છોકરો—છોકરા કે છોકરાઓ; ઘોડો—ઘોડા કે ઘોડાઓ; બળદીઓ—બળદીયા.

૪૩. નાન્યતરજાતિના નામને છેડે ઉ આવેલો હોય તો તેનું બહુવચન આં થી થાય છે. જેમઃ—ઈંડું-ઈંડાં, છોકરું—છોકરાં, કુતરું—કુતરાં.

૪૪. જે નામને છેડે ઈ આવે તેનું બહુવચન ઓ ઉમેરવાથી થાય છે, જેમઃ—હાથી—હાથીઓ, માળી—માળીઓ.

૪૫. વાળ, દાણા, પાણી, રૂ, સોનું, રૂપું, ડહાપણ, નીતિ, ઇચ્છા, વગેરે નામો એકવચનમાં જ વપરાય છે, પણ જ્યારે પદાર્થની જુદી જુદી જાતો દેખાડવી હોય તો ઉપલાં નામો બહુવચનમાં આવે છે; જેમઃ—મેં બે કુતરાનાં પાણી પાયાં.

૪૬. મરી, તલ, ઘઉં, મગ, અડદ, ફાંફાં વગેરે નામો બહુ-વચનમાં જ રહે છે.

વિભક્તિ.

૪૭. **વિભક્તિ:**—વાક્યમાં દરેક શબ્દ એકબીજાની સાથે જે સંબંધ રાખે છે ને તે સંબંધ જે પ્રત્યયથી જણાય છે તે પ્રત્યયને **વિભક્તિ** કહે છે.

શબ્દને જમણે હાથે એક અથવા વધારે અક્ષર મુકવામાં આવે છે તેને **પ્રત્યય** કહે છે; ઘરમાં, છોકરાંને, એ શબ્દોમાં **માં**, **ને**, પ્રત્યય છે.

શબ્દને ડાબે હાથે એક કે વધારે અક્ષર મુકવામાં આવે તે **ઉપસર્ગ** કહેવાય છે; ગેરહાજર એમાં ગેર ઉપસર્ગ છે.

૪૮. વિભક્તિ સાત છે. પેહેલી, બીજી, ત્રીજી, ચોથી, પાંચમી, છઠ્ઠી અને સાતમી.

૪૯. પેહેલી વિભક્તિનો પ્રત્યય કાંઈ નથી.

બીજીનો પ્રત્યય **ને.**

ત્રીજીનો પ્રત્યય **એ.**

ચોથીનો પ્રત્યય **ને.**

પાંચમીનો પ્રત્યય **થી, થકી.**

છઠ્ઠીનો પ્રત્યય **નો, ની, નું, ના. નાં.**

સાતમીનો પ્રત્યય **માં** અને **એ.**

સાતમી વિભક્તિનો પ્રત્યય એનો અર્થ ઉપર, આગળ, **મા**, થતો હોય તો તે નામની વિભક્તિ સાતમી કરવી, નહી તો ત્રીજી કરવી; **જેમ:**—રાજા ગાદીએ બેઠો; તે ઘોડે બેસી આવ્યો; વીજળી બારીએ ઉભી હતી; તે ચીજ ઘણે ઠેકાણે મળે છે.

બીજીનો પ્રત્યય **ને** છે અને ચોથીનો પ્રત્યય **ને** છે, માટે જે નામને **ને** લાગ્યો હોય તે નામની પછી માટે, કાજે, વાસ્તે, સારું, લીધે, એવા શબ્દ આવ્યા હોય તો તે નામની ચોથી વિભક્તિ કરવી; જેમઃ–રણછોડને માટે ચોપડી લાવજો; મેહુતાજીએ છોકરાને સારું કલમ આણી.

૫૦. નામને એકવચન અને બહુવચનમાં વિભક્તિના પ્રત્યય આ પ્રમાણે લાગે છેઃ–

એકવચન.	બહુવચન.
૧ લી વિ૦ ચોપડી	ચોપડીઓ.
૨ જી વિ૦ ચોપડીને.	ચોપડીઓને.
૩ જી વિ૦ ચોપડીએ	ચોપડીઓએ.
૪ થી વિ૦ ચોપડીને	ચોપડીઓને.
૫ મી વિ૦ ચોપડીથી	ચોપડીઓથી.
૬ ઠ્ઠી વિ૦ ચોપડીનો ની, નું, ના, નાં,	ચોપડીઓનો, ની, નું, ના, નાં.
૭ મી વિ૦ ચોપડીમાં	ચોપડીઓમાં.

એક આઠમી વિભક્તિ છે જેને **સંબોધન** કહે છે. એ વિભક્તિ જ્યારે કોઈને નામ દઈ બોલાવતા હોઈએ ત્યારે વપરાય છે. જેમઃ–ઈશ્વર, અખુટ દોલત એને આપજે; છોકરા, થોડું પાણી લાવ; ભાઈ, કેમ રડે છે બેટા; ઉમરાવોએ એને કહ્યું કે સાહેબ, એમને છોડવા ન જોઈએ, ન્યાયાધીશે કહ્યું, કુંવરજી, આવી બે-અદબી ને તોફાન અહીંઆં આપને કરવું ન ઘટે.

સર્વનામ.

૫૨. **સર્વનામઃ**—જે શબ્દ નામને બદલે મુકવામાં આવે છે તે શબ્દને **સર્વનામ** કહે છે.

૫૩. સર્વનામના પાંચ વર્ગ કર્યા છે; પુરુષ સર્વનામ, દર્શક સર્વનામ, પ્રશ્નાર્થક સર્વનામ, સંબંધી સર્વનામ અને સામાન્ય કે અનિશ્ચિત સર્વનામ.

૫૪. પુરુષ સર્વનામ: હું, તું, તે.

૫૫. દર્શક સર્વનામ: આ, એ, પેલો, ઓલ્યો, તે.

૫૬. પ્રશ્નાર્થક સર્વનામ: કોણ, કયો, શું.

૫૭. સંબંધી સર્વનામ: જે, તે.

૫૮. સામાન્ય સર્વનામ: કોઈ, કોઈએક, કંઈ, હરકોઈ, અમુક, ફલાણું, હરેક, દરેક, સર્વ, સહુ, કેટલા, સઘળા, હરેક, બધું.

હુ પેહેલો પુરુષ સર્વનામ, તું બીજો પુરુષ સર્વનામ અને તે ત્રીજો પુરુષ સર્વનામ છે. બોલનાર માણસ પોતાને માટે જે સર્વનામ વાપરે તે પેહેલો પુરુષ કેહેવાય છે, બોલનાર માણસ વાત સાંભળનાર માણસને માટે જે સર્વનામ વાપરે તે બીજો પુરુષ સર્વનામ છે; બોલનાર માણસ બીજા કોઇ પુરુષ અથવા ચીજ વીશે બોલતો હોય અને તેને માટે જે સર્વનામ વાપરે તે ત્રીજો પુરુષ સર્વનામ છે.

૬૦. સર્વનામનાં રૂપ (એટલે સર્વનામને એકવચન અને બહુવચનમાં સાતે વિભક્તિ લગાડવી.)

પેહેલો પુરુષ (હું)

વિ૦	એકવચન.	બહુવચન.
૧.	હું......................	અમે, અમો, આપણે.
૨.	મને, મુજને, મારે	અમને, અમોને, અમારે, આપણે.
૩.	મેં, મારે	અમે, અમોને, અમારે, આપણે.
૪.	મને, મુજને, મારે	અમને, અમારે, અમોને, આપણને.
૫.	મારાથી, મજથી........	અમારાથી, અમોથી, આપણાથી.

વિ૦	એકવચન.	બહુવચન.
૬.	મારો,–રી,–રુ,–રા,–રાં	...અમારો,–રી,–રું,–રા,–રાં.–આપણો. ણી,–ણું.–ણા,–ણાં.
૭.	મારામાં, મુજમાં......	અમારામાં, આપણામાં.

૬૧. બોલનાર માણુસ પોતાની સાથેનાં બીજાં માણુસને પણ સામેલ કરીને બોલે છે ત્યારે આપણુ અથવા આપણેનું રૂપ વાપરવામાં આવે છે.

૬૨. **બીજો પુરુષ (તું)**

વિ૦	એકવચન.	બહુવચન.
૧.	તું	તમે, તમો, આપ.
૨.	તને, તારે, તુજને	તમને, તમારે, આપને.
૩.	તેં, તારે	તમે, તમારે, આપે.
૪.	તને, તારે, તુજને.........	તમને, તમારે, આપને.
૫.	તારાથી, તુજથી.........	તમારાથી, આપથી.
૬.	તારો,–રી,–રું,–રા,–રાં,–તુજ	તમારો,–રી,રુ–,–રા,–રાં. આપનો.
૭.	તારામાં,–તુજમાં	તમારામાં, આપમાં.

૬૩. મોટા માણુસની સાથે વાત કરવામાં તમેને બદલે આપ શબ્દ વાપરવામાં આવે છે.

૬૪. **ત્રીજો પુરુષ (તે).**

વિ૦	એકવચન.	બહુવચન.
૧.	તે.........................	તેઓ, તે.
૨.	તેને.......................	તેઓને, તેમને.
૩.	તેણે.......................	તેઓએ, તેમણે.
૪.	તેને......	તેઓને, તેમને.
૫.	તેથી....................	તેઓથી, તેમનાથી.
૬.	તેનો,–ની,–નું,–ના,–નાં...	તેઓનો,–તેમનો,–ની,–નું,–ની,–ના.
૭.	તેમાં....................	તેઓમાં, તેમનામાં.

૬૫. પોતે **સ્વાર્થ સર્વનામ** છે; એકવચન અને બહુવચનમાં એનાં રૂપ સરખાં છે અને નીચે પ્રમાણે વિભક્તિ લાગે છે;—

૬૬. વિ૦ પોતેનાં રૂપ.

૧. પોતે.
૨. પોતાને.
૩. પોતે.
૪. પોતાને
૫. પોતાથી.
૬. પોતાનો, ની, નું, ના, નાં.
૭. પોતામાં.

વિ૦ કોણનાં રૂપ.

૧. કોણ.
૨. કોણને, કોને, કેને.
૩. કોણે, કેણે.
૪. કોણને, કોને, કેને.
૫. કોણથી, કોનાથી, કેનાથી.
૬. કોણનો, કોનો, કેનો.
૭. કોણમાં, કોનામાં, કેનામાં.

૬૭. વિ૦ શુંનાં રૂપ.

૧. શું, શો.
૨. શાને, શેને.
૩. શાણે, શેણે.
૪. શાને, શેને.
૫. શાથી, શેથી.
૬. શાનો, શેનો.
૭. શામાં, શેમાં.

વિ૦ ૬૮. કોઈનાં રૂપ.

૧. કોઈ.
૨. કોઈને.
૩. કોઈએ.
૪. કોઈને.
૫. કોઈથી.
૬. કોઈનો.
૭. કોઈમાં.

૬૯. **શું** નું બહુવચન **શાં** થાય છે; અને **શો**નું બહુવચન **શા** થાય છે.

કોઈનાં રૂપ બંને વચનમાં સરખાં છે.

૭૦. જે તથા **એ** નાં રૂપ.

વિ૦ એકવચન.		બહુવચન.
૧.	જે	જેઓ, જે.
૨.	જેને	જેઓને, જેમને.
૩.	જેણે	જેઓએ, જેમણે.
૪.	જેને	જેઓને, જેમને.
૫.	જેથી	જેઓથી, જેમનાથી.
૬.	જેનો	જેઓનો, જેમનો.
૭.	જેમાં	જેઓમાં, જેમનામાં.

૭૧. બીજાં સર્વનામને એ જ પ્રમાણે વિભક્તિ લગાડવામાં આવે છે.

૭૨. દર્શક સર્વનામ, પ્રશ્નાર્થક સર્વનામ, સંબંધી સર્વનામ, અને સામાન્ય સર્વનામની પાસે જો નામ આવે તો દર્શક, પ્રશ્નાર્થક, સંબંધી કે સામાન્ય વિશેષણ જાણવું. જેમ:- એ છોકરો; કયો છોકરો; જે છોકરો; કેટલા છોકરા.

૭૩. સર્વનામ જે નામને બદલે મુકવામાં આવે તે નામની જાતિ અને વચન તે સર્વનામને લાગે છે.

૭૪. પોતે, આપણે, તમે, અમે, એ સર્વનામોની પેહેલી તથા બીજી વિભક્તિ સરખી જ છે; માટે એ સર્વનામની વિભકિત જાણવી હોય તો તે સર્વનામને બદલે કોઈ નામ મુકી જોવું અને તે નામ જે વિભકિતમાં બરાબર વાકયમાં બોલાય તો તે વિભક્તિ એ સર્વનામની કરવી. જેમ:–આપણે કામ કર્યું; જો એમાં આપણેને બદલે કોઈ નામ મુકીએ તો છોકરાઓએ કામ કર્યું; એમ બરાબર વાક્ય બોલાય છે; છોકરાઓ કામ કર્યું એમ બોલાતું નથી; માટે આપણે ત્રીજી વિભક્તિ છે. આપણે બોલ્યા; એમાં છોકરાઓ બોલ્યા એમ બરાબર બોલાય છે; અને છોકરાઓએ બોલ્યા એમ બોલાતું નથી,

માટે આપણે પેહેલી વિભક્તિ છે. પોતે કે તમે કામ કર્યું; એમાં છોકરાઓએ કામ કર્યું બોલાય છે; માટે પોતે અને તમે ત્રીજી વિભક્તિમાં છે.

૭૫. દર્શક સર્વનામ આ, એ, તે, ઉપરથી, આવો, એવા, તેવો, આવડો, એવડો, તેવડો, આટલો, એટલો, એવાં રૂપ થાય છે. એ રૂપો ઘણું ખરાં વિશેષણ રૂપે વપરાય છે. સંબંધી સર્વનામ જે ઉપરથી, જેવું, જેવડું, જેટલું. એવાં રૂપ થાય છે; એ સર્વનામની પછવાડે દર્શક સર્વનામ તેવું, તેવડું, તેટલું, અનુક્રમે આવે છે.

વિશેષણ.

૭૬. જે શબ્દ નામનો ગુણ સંખ્યા વગેરે બતાવે છે તેને વિશેષણ કહે છે. જેમઃ—ડાહ્યો છોકરો, પાંચ છોકરા, સાતમી ચોપડી, એમાં ડાહ્યો ગુણવિશેષણ ને પાંચ સંખ્યાવિશેષણ છે, અને સાતમી સંખ્યાઅનુક્રમવિશેષણ છે.

૭૭. વિશેષણ જે નામનો ગુણ બતાવે તે નામ તેનું વિશેષ્ય કહેવાય છે. જેમઃ-ડાહ્યો છોકરો અને પાંચ છોકરા; એમાં છોકરો અને છોકરા વિશેષ્ય છે.

૭૮. વિશેષણ જે નામનો ગુણ બતાવે તે નામની એટલે તેના વિશેષ્યની જાતિ, વિભક્તિ અને વચન વિશેષણને લાગે છે. જેમઃ-વીજળી કરીને તેની મોટી બેન હતીઃ એમાં મોટી નારીજાતિ, પેહેલી વિભક્તિ અને એકવચનમાં છે.

૭૯. વિશેષણ ઘણું ખરૂં નામની પેહેલાં મુકવામાં આવે છે. પણ કોઈ વેળા વિશેષણ જે નામનો ગુણ બતાવે તે નામથી ઘણું દૂર મુકવામાં આવે છે; જેમઃ-ઠાકોરે આ બધી વાત સાંભળી; એ

બાદશાહ રણમાં શૂરો હતો; મહમુદની જોડે આવેલા મુસલમાન જબરા અને લાલચોળ હતા.

૮૦. જ્યારે જુદી જુદી જાતિના વિશેષ્ય આવે છે ત્યારે વિશેષણ અથવા તેમને બદલે જે સર્વનામ આવે તે નાન્યતરજાતિમાં હોય છે. જેમઃ—મારી પાસે એક સસલો, બે કૂતરી અને એક મેંઢું છે, તેઓ એક બીજા સાથે ઘણી ગમત કરે છે; અને ઘણાં માયાળુ છે. એમાં તેઓ અને માયાળુ નાન્યતરજાતિમાં છે.

૮૧. વિશેષણ સર્વનામનો ગુણ બતાવે ત્યારે તે સર્વનામની જાતિ વિભક્તિ અને વચન તે વિશેષણને લાગે છે; જેમઃ—તે પૈસાનો લોભી હતો. એ ઘણો પાપી હતો.

૮૨. જ્યારે બે વિશેષણ સાથે આવે અને જો પેહેલું વિશેષણ બીજા વિશેષણનો ગુણ બતાવે તો પેહેલું વિશેષણ ક્રિયાવિશેષણ અવ્યય કરવું. જેમઃ—ત્યાં બાહુ મોટું તળાવ છે; તે છોડી થોડી હુશીઆર નથી.

૮૩. જ્યારે બે વિશેષણ સાથે આવે અને જો બન્ને વિશેષણ નામનો જ ગુણ બતાવે તો બન્ને વિશેષણ જ કરવાં; જેમઃ-તેને બદલે બીજા ઘણા શત્રુ ઉભા થયા; એક ડાહી સ્ત્રીએ રાજનું રક્ષણ કર્યું; એક તુટેલું મોટું તળાવ ત્યાં છે.

૮૪. જ્યારે વિશેષણ ક્રિયાપદનો ગુણ બતાવે ત્યારે ક્રિયાવિશેષણ અવ્યય કરવું. જેમઃ—મને હિસાબ કરવા બહુ ગમે છેઃ ખરાદી લાકડાનાં રમકડાં સંઘાડા ઉપર ચડાવીને સાફ ઉતારે છે.

૮૫. જ્યારે વિશેષણ હો ક્રિયાપદના ધાતુની સાથે આવે ત્યારે તે વિશેષણ વિશેષણ જ થાય છે. જેમઃ—અસલના હિંદુ પૈસે ટકે સુખી હતા.

ક્રિયાપદ.

૮૬. કોઈ પ્રાણી અથવા ચીજ શું કરે છે, અથવા કેવી સ્થિતિમાં છે તે જણાવનાર શબ્દને ક્રિયાપદ કહે છે. જેમઃ-તે પૈસા આપે છે; હું બેઠો; છોકરો જાય છે.

૮૭. ક્રિયાપદના મૂળને ધાતુ કહે છે; જેમઃ—કર, જા, બેસ, લખ, ધાતુ ઉપરથી ક્રિયાપદનાં જૂદાં જૂદાં રૂપ બને છે. જેમ—લખ ઉપરથી લખું છું, લખતો, લખીએ વગેરે.

૮૮. બીજા પુરુષના એકવચનમાં અનિયમિતવર્ત્તમાનકાળમાં આજ્ઞાર્થે ક્રિયાપદનું રૂપ બોલાય તે જ ગુજરાતીમાં ક્રિયાપદનો ધાતુ જાણવો, જેમઃ-તું ખા; તું કર, તું બેસ.

૮૯. **કર્ત્તાઃ**—ક્રિયા અથવા કામના કરનારને કર્ત્તા કહે છે; જેમઃ-છોકરાંએ નેતર વાળી, એમાં વાળવાનું કામ છોકરાંએ કર્યું. માટે છોકરાં એ કર્ત્તા છે.

૯૦. **કર્મઃ**—કર્ત્તા જે પ્રાણી અથવા વસ્તુ ઉપર પોતાનું કામ લાગુ પાડે છે તે પ્રાણી અથવા વસ્તુને કર્મ કહે છે, જેમઃ-છોકરાએ નેતર વાળી, એમાં વાળવાનું કામ નેતર ઉપર થયું માટે **નેતર** કર્મ છે.

૯૧. ધાતુના મુખ્ય ભાગ બે છે; અકર્મક ને સકર્મક.

૯૨. જ્યારે કર્ત્તા પોતાનું કામ બીજાં પ્રાણી અથવા વસ્તુ ઉપર લાગુ પાડતો નથી પણ પોતા ઉપર જ લાગુ પાડે છે ત્યારે ક્રિયાપદ અકર્મક કહેવાય છે, જેમઃ-છોકરો બેસે છેઃ પથ્થર પડ્યા.

૯૩. જ્યારે કર્ત્તા પોતાનું કામ બીજાં પ્રાણી અથવા વસ્તુ ઉપર લાગુ પાડે છે ત્યારે ક્રિયાપદ સકર્મક કહેવાય છે; જેમઃ-છોકરો નેતર વાળે છે; હું કલમ ઘડું છું, તેણે ચોપડી વાંચી.

૯૪. કોઈ ક્રિયાપદ સકર્મક છે કે અકર્મક છે આ પારખવું હોય તો પહેલાં ક્રિયાપદનો ધાતુ શોધી કહાડવો, પછી ધાતુને નાર પ્રત્યય

લગાડવો અને પછી કોણ સવાલ પૂછવો; પછી તે જ ધાતુને વાનું પ્રત્યય લગાડવો અને શું સવાલ પૂછવો. જો કોણ અને શુંનો જવાબ જૂદો જૂદો આવે તો ક્રિયાપદ સકર્મક જાણવું અને કોણ તથા શુંનો જવાબ એક જ અથવા તે જ આવે તો અકર્મક જાણવું. જેમઃ–છોકરો પાઠ લખે છે. એમાં ક્રિયાપદનો ધાતુ લખ. એ ધાતુને નાર પ્રત્યય લગાડવાથી લખનાર થયો, હવે કોણનો સવાલ પૂછવો, લખનાર કોણ? જવાબ છોકરો; એ જ ધાતુને વાનું પ્રત્યય લગાડવો, તો લખવાનું થયું, પછી શુંનો સવાલ પૂછવો લખવાનું શું? તો જવાબ પાઠ આવ્યો; કોણ તથા શુંનો જવાબ જૂદા જૂદા આવ્યા માટે સકર્મક ક્રિયાપદ થયું. હરિ દોડે છે એમાં પણ ઉપર પ્રમાણે સવાલ પૂછવા, જેમ, દોડનાર કોણ, દોડવાનું શું તો હરિ; એમાં કોણ તથા શુંનો જવાબ એક જ આવ્યો તેથી ક્રિયાપદ અકર્મક છે.

૯૫. કોણને જે જવાબ આવે તે કર્ત્તા અને શુંને જે જવાબ આવે તે કર્મ.

૯૬. **સકર્મક ક્રિયાપદના ધાતુઃ**—કહે, કથ, કર, કાઢ, ખા, ખાંડ, ખેંચ, ગણ, ગોખ, ઘસ, ચાવ, ચીપ, ચુપ, છાપ, છોડ, છોલ, જાણ, જીત, જો, તોલ, દળ, દાબ, દે, દેખ, ઘડ, ધાર, નાંખ, પરોવ, પાથર, પી, પીરસ, ફેરવ, બાંધ, ભણાવ, ભરડ, ભુલ, માન, રાંધ, લખ, લે, વહેંચ, વહેર, વાપર, વાંચ, વેચ, શીવ, સહે, સાંધ, સાંભળ, આંક, ઉરાડ.

૯૭. **અકર્મક ક્રિયાપદના ધાતુઃ**–કકળ, કુદ, કોહો, ખળ, ખર, ખસ, ગર, ચડ, ચળક, ચાલ, જે, જનમ, જંપ, જા, ઠર, ડુબ, તપ, તર, થા, દમ, દખ, દીપ, દુઃખ, ધસ, નાઠ, નાસ, નીકળ, પડ, પ્રકાશ, ફર, બચ, બીહ, બેસ, ભટક, ભમ, ભળ, મળ, મર, રમ, રહે, રખડ, રઝળ, રો, વરસ, વળગ, સડ, સુ, શરમા, હીંડ, હો, આવ, ઉછળ, ઉતર, ઓળખ.

૯૮. જ્યારે **ક્રિયાપદનો** કર્ત્તા જણાતો નથી ત્યારે **ભાવ-કર્ત્તૃક** કે **અકર્ત્તૃક** કહેવાય છે. જેમ, બેન બેનને બનતું નથી; મને પેટમાં દુખે છે.

ઘણી વખત ક્રિયાપદનો કર્તા અધ્યાહાર હોય છે. જેમકે, ખા, પી, દોડ, બેસ, રમ એમાં કર્તા તું અધ્યાહાર છે. ખાઓ, પીઓ, દોડો, બેસો, રમો, એમાં **તમે** કર્તા અધ્યાહાર છે. ખાઈએ, પીઇએ, દોડીએ, રમીએ, એમાં કર્તા **આપણે** કે અમો અધ્યાહાર છે. કહે છે, આવે છે, એમાં તેઓ (લોકો) કર્તા અધ્યાહાર છે.

૯૯. કેટલાંક ક્રિયાપદને બે કર્મ હોય છે; એક કર્મને **ઉપસ્થ** કર્મ અને બીજાને **અનુપસ્થ** કર્મ કહે છે. જે કર્મને ને લાગેલો હોય તેને અનુપસ્થ કર્મ સમજવું. જેમ, હું તને પૈસા આપું છું એમાં તને અનુપસ્થ કર્મ છે; અને પૈસા ઉપસ્થ (ખરું) કર્મ છે.

૧૦૦. ક્રિયાપદને ભેદ, અર્થ, કાળ, પુરુષ, જાતિ, અને વચન લાગે છે, (વિભક્તિ લાગતી નથી.)

ભેદ.

૧૦૧. ભેદ ત્રણ છે. **મૂળભેદ, સહ્યભેદ, પ્રેરકભેદ.**

૧૦૨. **મૂળભેદઃ**—ક્રિયાપદના ધાતુને કાળ વગેરેના પ્રત્યય લાગીને જે રૂપ થાય છે તેને મૂળભેદનાં ક્રિયાપદ કહે છે. જેમ, લખે છે, કર્યું, લખાશે, સાંભળવું.

૧૦૩. **સહ્યભેદઃ**—મૂળ ધાતુના આકારમાં કાંઈ ફેરફાર થઈને જે રૂપ થાય છે તેને સહ્યભેદ કહે છે. જેમ, લખાય, લખાઈ, લખાયું, કરાયું, સંભળાયું.

૧૦૪. ક્રિયાનો કરનાર પેહેલી કે ત્રીજી વિભક્તિમાં હોય તો ક્રિયાપદ મૂળભેદનું સમજવું. જેમ હું વાંચું છું. તેણે વાંચ્યું.

૧૦૫. ક્રિયાપદનો કરનાર પાંચમી વિભક્તિમાં હોય ત્યારે ક્રિયાપદ સહ્યભેદનું જાણવું, જેમ મારાથી વંચાયું.

૧૦૬. મૂળભેદ ઉપરથી સહ્યભેદ નીચે પ્રમાણે થાય છેઃ—

(૧) વ્યંજનાન્ત ધાતુને છેડે આ ઉમેર્યાથી, જેમ, લખ, લખા, કર, કરા, એવા ધાતુના પેહેલા અક્ષરમાં જો આ આવે તો તે જઇને અ થાય છે; જેમ, માર, મરા, જાળવ, જળવા, નાંખ, નંખા.

(૨) સ્વરાંત છેડાના ધાતુને અંતે સહ્યભેદમાં વા વધે છે. જેમ, ખા, ખાવા, પી, પીવા, જો, જોવા.

પ્રેરકભેદઃ—વ્યંજનાન્ત છેડાને આવ ને આડ આવે છે. સ્વરાંતમાં વાડ આવે છે. જેમ, લખવું, લખાવ, ખા ખવાડ.

મૂળભેદ ઉપરથી પ્રેરકભેદ તથા સહ્યભેદ થાય છે તેના દાખલાઃ—

મૂળભેદ.	સહ્યભેદ.	પ્રેરકભેદ.
પડ.	પડા.	પડાવ.
દબ.	દબા.	દબાવ.
ઉકળ.	ઉકળા.	ઉકળાવ.
ઠર.	ઠરા.	ઠરાવ.
ફર.	ફરા, ફેરવા.	ફરાવ, ફેરવ.
ભર.	ભરા, ભેરવા.	ભરાવ, ભેરાવ.
કર.	કરા.	કરાવ.
પરણ.	પરણા.	પરણાવ.
દળ.	દળા.	દળાવ.
આપ.	અપા.	અપાવ.
આંક.	અંકા.	અંકાવ.
રાખ.	રખા.	રખાવ.
ધાવ.	ધવા.	ધવાડ.
ગા.	ગવા.	ગવાડ, ગવરાવ.
ખા.	ખવા.	ખવાડ, ખવરાવ.

મૂળભેદ.	સહાભેદ.	પ્રેરકભેદ.
શીવ.	શીવા.	શીવાડ, શીવરાવ.
વાગ.	વગા.	વગડાવ, વગાડ.
લે.	લેવા.	લેવાડ, લેવરાવ.
કહે.	કહેવા.	કહેવાડ, કહેવરાવ.
જો.	જોવા.	જોવાડ, જોવરાવ.
ધો.	ધોવા.	ધોવાડ, ધોવરાવ.

અર્થ.

૧૦૭. **અર્થ**:—કોઈ ક્રિયા થતાં કહેનારનો ભાવ શું છે અથવા બોલનાર જે બોલે છે તે નિશ્ચય જાણીને બોલે છે કે મનમાં સંદેહ રાખી બોલે છે, કે હુકમ રૂપમાં બોલે છે તે ક્રિયાપદના અર્થ કહેવાય છે.

૧૦૮. ક્રિયાપદના અર્થ ત્રણ કર્યા છે: **નિશ્ચયાર્થ**, **આજ્ઞાર્થ** અને **સંકેતાર્થ**.

૧૦૯ **નિશ્ચયાર્થ**:—બોલનાર કોઈ નામ વિષે બોલે છે, એટલે તે માત્ર થઈ ગયું, થાય છે, કે થશે એટલું જ જણાવે છે ત્યારે જે ક્રિયાપદનાં રૂપ વપરાય છે તેને નિશ્ચયાર્થનાં સમજવાં; જેમ મેં વાચ્યું, હું વાંચું છું, હું વાંચીશ.

૧૧૦. **આજ્ઞાર્થ**:—જ્યારે બોલનાર હુકમના રૂપમાં બોલે છે ત્યારે ક્રિયાપદ આજ્ઞાર્થ રૂપનાં કહેવાય છે. જેમ, તું વાંચ, તમે વાંચો, તમે વાંચજો.

૧૧૧. **સંકેતાર્થ**:—જ્યારે બોલનાર મનમાં કાંઈ સંદેહ રાખીને બોલે છે ત્યારે ક્રિયાપદ સંકેતાર્થ રૂપનાં સમજવાં: એ ક્રિયાપદો જો, તો, પણ, વગેરે અવ્યયથી ઓળખાય છે. જેમ, તમે વાંચશો તો ફાયદો થશે; મેં લખ્યું હોત પણ કલમ ભાગી ગઈ.

ક્રિયાનાથ.

૧૧૨. **ક્રિયાનાથઃ** જે શબ્દ પ્રમાણે ક્રિયાપદ, જાતિ, પુરુષ, અને વચનમાં ફરે છે તે શબ્દને ક્રિયાનાથ કહે છે. જેમ, છોકરી આવી, રાજાએ ગાદી લીધી, તેનાથી જવાયું. પેહેલા દાખલામાં છોકરી ક્રિયાનાથ છે; બીજા દાખલામાં ગાદી અને ત્રીજા દાખલામાં ક્રિયાનો ભાવ ક્રિયાનાથ છે.

કાળ.

૧૧૩. કાળઃ—જે વખતમાં ક્રિયા અથવા કામ બને તેને ક્રિયાપદનો કાળ કહે છે.

૧૧૪. મુખ્ય કાળ ત્રણ છેઃ **ભુતકાળ, વર્તમાનકાળ, ભવિષ્યકાળ.**

૧૧૫. **ભુતકાળ:**— જે ક્રિયા કે કામ ગયા વખતમાં બની ગયું હોય તેને ભુતકાળ લાગે છે. તે ગયો, તેણે વાંચ્યું.

૧૧૬. **વર્તમાનકાળઃ**—જે ક્રિયા ચાલતા વખતમાં બને છે તેને વર્ત્તમાનકાળ લાગે છે. તે કામ કરે છે, છોકરી આવે છે.

૧૧૭. **ભવિષ્યકાળઃ**—જે ક્રિયા આવતા વખતમાં બનવાની હોય તેને ભવિષ્યકાળ કહે છે. હું કાલે ગામ જઈશ. ઝાડ ઉપર હવે ફળ આવશે.

૧૧૮. વર્ત્તમાનકાળના ક્રિયાપદને છેડે નું, એ, ઉં, ય, છે, નથી, આવે છે. ભુતકાળના ક્રિયાપદને છેડે યો, ઈ, યું, યા, યાં, આવે છે, અને ભવિષ્યકાળના ક્રિયાપદને છેડે શ, શે, શું, શો, જે, જો, આવે છે.

૧૧૯. વર્ત્તમાનકાળના ત્રણ પ્રકાર છે;—**વર્તમાનકાળ, અનિયમિતવર્તમાનકાળ, વિધિવર્તમાનકાળ.**

૧૨૦. વર્તમાનકાળના દાખલા, વંચું છું, વાંચીએ છીએ, વાંચે છે, વાંચો છો.

૧૨૧. **અનિયમિત** વર્તમાનકાળના દાખલા, વાંચું, વાંચીએ, વાંચે, વાંચ, વાંચો.

૧૨૨. વિવિવર્તમાનકાળના દાખલા, વાંચવો, વાંચવા, વાંચવી, વાંચવું, વાંચવાં,

૧૨૩. ભૂતકાળના ત્રણ પ્રકાર છે, **ભૂત, અનિયમિતભૂત, અને સંકેતભૂત.**

૧૨૪. ભૂતકાળના દાખલા, વાંચ્યા, વાંચ્યાં, વાંચી, વાંચ્યું.

૧૨૫. અનિયમિતભૂતકાળના દાખલા, વાંચતો, વાંચતાં, વાંચતી, વાંચતું, વાંચતાં.

૧૨૬. સંકેતભૂતકાળના દાખલા, વાંચત.

૧૨૭ ભવિષ્યકાળના દાખલા, વાંચીશ, વાંચીશું, વાંચશું, વાંચશે, વાંચજે, વાંચશો, વાંચજો.

૧૨૮. નીચલાં ક્રિયાપદ ભૂતકાળનાં છે:—ખાધું, પીધું, દીઠું, દીધું, કીધું, બેઠું, પેઠું, નાઠું, બીન્યું, સુતું.

કૃદંત.

૧૨૯. **કૃદંત,** ક્રિયાપદના ધાતુને કાંઈ પ્રત્યય લાગીને જે જૂદા જૂદા શબ્દ થાય તેને **કૃદંત** કહે છે. કૃદંતમાં ક્રિયાપદનો પૂરો અર્થ હોતો નથી.

૧૩૦. કૃદંતો ઘણી જાતનાં છે, તેમાં નીચલાં મુખ્ય છે:— **કૃદંતનામ, કૃદંતવિશેષણ, કૃદંતઅવ્યય, વર્તમાનકૃદંત, ભૂતકૃદંત, અને કર્તૃવાચકકૃદંત.**

૧૩૧. **કૃદંતનામઃ** જો ધાતુને વા, વી, વું, વો, વાં પ્રત્યય લાગેલો હોય તો કૃદંતનામ જાણવું. સહવારના **વાંચવું** ઘણું સારૂં છે.

૧૩૨. **કૃદંતવિશેષણઃ** જો ધાતુને લો, લું, લી, લાં પ્રત્યય લાગેલો હોય તો કૃદંત વિશેષણ થાય છે; જેમ, એ બાઈ **ભણેલી** હતી.

૧૩૩. **કૃદંતઅવ્યયઃ** જો ધાતુને ઇ અથવા ઈને પ્રત્યય લાગેલો હોય અને ક્રિયાપદ ભૂતકાળમાં હોય તો **કૃદંતઅવ્યય** કરવું, જેમ, તે ઘોડે **બેસી** આવ્યો; તે કામ **કરીને** ગયો.

૧૩૪. **વર્ત્તમાનકૃદંતઃ** જો ધાતુને તા, તી, તું, તાં, પ્રત્યય લાગેલો હોય તો વર્તમાન કૃદંત થાય છે. જેમ હું **ચાલતો** ગામ ગયો.

૧૩૫. **ભૂતકૃદંત;** જો ક્રિયાપદ ભૂતકાળમાં હોય અને તેને વિભક્તિનો પ્રત્યય લાગેલો હોય અથવા તેની પાસે શબ્દયોગી અવ્યય આવેલો હોય તો ભૂતકૃદંત થાય છે; જેમ મારા **આવ્યા** પછી તે ગયો, વા **વાયાથી** નળીયું ખસ્યું.

૧૩૬. **કર્તૃવાચકકૃદંતઃ** વાંચનાર, વાંચનારી, વાંચનારૂં, કરનાર, કરનારી, કરનારો.

૧૩૭. જો કૃદંતમાં ક્રિયાપદના જેવો પૂરો અર્થ રહેલો હોય તો તેને કૃદંત ન કરતાં ક્રિયાપદ જ કરવું. જેમ તેઓ ઘણી લુટ મેળવીને પાછા પોતાને વતન **જતા.** તમારે આ કામ **કરવું,** છોકરાં સહવારમાં ઉઠીને ઇશ્વરની રોજ પ્રાર્થના **કરતાં;** આપણા પાડોશીને દુઃખ **ન દેવું,** વધારે લાયક આમી કયારે **જાણવો.**

સહાયકારક ક્રિયાપદ.

૧૩૮. **સહાયકારક ક્રિયાપદઃ** નીચલાં ક્રિયાપદ સહાયકારક કહેવાયઃ—છ, નથી, જો, આવ, દે, લાગ, રહે, ચુક, નાંખ, રાખ,

જોઈએ, પડ, પાડ, હળ, બેસ, લે, માંડ, કર, શક, એ ક્રિયાપદો બીજાં ક્રિયાપદોની જોડે આવીને પહેલા ક્રિયાપદના અર્થમાં કે કાળમાં ફેર કરે છે, જેમ થઈ જા, થઈ ચુકવું, ધોઈ નાંખ, જઈ પડ. થઈ શક્યું, માર્યો ગયો, કરવા માંડ્યું, એમાં બીજું ક્રિયાપદ સહાયકારક કહેવાય છે.

૧૩૯. નથી એ છનું અકર્ણ (ઉલટું) રૂપ છે. બધા પુરુષ જાતિ અને વચનમાં એનું સરખું રૂપ રહે છે.

સંયુક્ત ક્રિયાપદ.

૧૪૦. કૃદંત અને સહાયકારક ક્રિયાપદ સાથે આવીને સંયુક્ત અથવા જોડાયલા ક્રિયાપદ થાય છે, જેમ, આવ્યું હતું; જ્યારે આવાં રૂપ આવે છે ત્યારે મિશ્રકાળ થાય છે. જેમ.

કરતો હોય—દ્વિત્વવર્ત્તમાન.	કરતો હશે—વર્ત્તમાન ભવિષ્ય.
કરતો હોત—વર્ત્તમાનભૂત.	કરેલું છે—વિશેષભૂત વર્તમાન.
કર્યો છે—ભૂતવર્ત્તમાન.	કરેલું હતું—વિશેષદ્વિત્વભૂત.
કર્યો હતો—દ્વિત્વભૂત.	કરેલું હશે—વિશેષભૂત ભવિષ્ય.
કર્યું હશે—ભૂતભવિષ્ય.	કરવાનો છે—ભવિષ્યવર્ત્તમાન.

પ્રયોગ.

૧૪૧. ક્રિયાનાથ ઉપરથી ક્રિયાપદના પ્રયોગ માલમ પડે છે.

૧૪૨. પ્રયોગ ત્રણ છે; કર્તરિ કર્મણિ અને ભાવે.

૧૪૩. જ્યારે ક્રિયાનાથ કર્ત્તા હોય (એટલે ક્રિયાપદને કર્ત્તા પ્રમાણે જાતિ પુરુષ અને વચન લાગે) ત્યારે કર્તરિ પ્રયોગ કહેવાય છે.

૧૪૪. જ્યારે **ક્રિયાનાથ** કર્મ હોય (એટલે ક્રિયાપદને કર્મ પ્રમાણે જાતિ પુરુષ અને વચન લાગે) ત્યારે **કર્મણિપ્રયોગ** થાય છે.

૧૪૫. જ્યારે કર્તા અથવા કર્મ બંને, ક્રિયાપદનો ક્રિયાનાથ ન થાય ત્યારે તેને **ભાવે** પ્રયોગનું ક્રિયાપદ કહે છે.

૧૪૬. **કર્તરિ પ્રયોગઃ** જ્યારે ક્રિયાપદ સકર્મક અથવા અકર્મક કહેવાય અને કર્તા પહેલી વિભકિતમાં હોય તો કર્તરિપ્રયોગ થાય છે. જેમ, કુતબુદીન ગાદીએ બેઠો; રાજા પૈસો આપે છે.

૧૪૭. **કર્મણિ પ્રયોગઃ** જ્યારે ક્રિયાપદ સકર્મક હોય અને કર્તા ત્રીજી અથવા પાંચમી વિભકિતમાં હોય તો કર્મણિપ્રયોગ જાણવો. જેમ, તેણે પાઠ વાંચ્યો; મારાથી પાઠ વંચાયો.

૧૪૮. **ભાવે પ્રયોગઃ** જ્યારે ક્રિયાપદ અકર્મક હોય અને કર્તા ત્રીજી અથવા પાંચમી વિભકિતમાં હોય ત્યારે ભાવેપ્રયોગ થાય છે. ભાવે પ્રયોગનું ક્રિયાપદ ત્રીજે પુરુષ નાન્યતરજાતિ ને એકવચનમાં હોય છે. જેમ રણછોડે જવું; મારાથી બેસાયું.

૧૪૯ કર્તરિ પ્રયોગમાં કર્તા પહેલી વિભક્તિમાં હોય છે.

૧૫૦. કર્મણિ પ્રયોગમાં ક્રિયાપદ સકર્મક અને ઘણું કરીને ભૂતકાળમાં હોય છે.

૧૫૧. ક્રિયાપદ સકર્મક છે અને ભૂતકાળમાં છે, તોપણ તેમનો કર્મણિ પ્રયોગ થતો નથી, પણ કર્તરિ પ્રયોગ થાય છેઃ- અડકયો, ચૂકયો, જમ્યો, પામ્યો, બોલ્યો, ભણ્યો, ભૂલ્યો, મળ્યો, લાગ્યો, વળગ્યો, સમજ્યો, શીખ્યો.

૧૫૨. કર્મણિ પ્રયોગનું તથા કર્તરિ પ્રયોગનું કર્મ હોય છે તેને કર્મને અર્થે પહેલી કહે છે, જો તે કર્મને પ્રત્યય લાગ્યો હોય તો

બીજી કરવી, જેમકે, તે કલમ ઘડે છે, તેણે કલમ ઘડી, તેણે સીપાઈને બોલાવ્યો, છોકરો પાઠ લખે છે, સકર્મક કૃદંત હોય છે તો તેનું કર્મ બીજીમાં અથવા બીજીને અર્થે પેહેલીમાં આવે છે, જેમકે તે કામ કરીને ગયો.

૧૫૩. જો ક્રિયાપદનો ક્રિયાનાથ નામ હોય તો ક્રિયાપદ ત્રીજા પુરુષમાં આવે છે.

૧૫૪. ક્રિયાપદનાં રૂપાખ્યાન; ધાતુને ભેદ, કાળ, પુરુષ, અને જાતિના પ્રત્યય લાગ્યાથી જે જૂદાં જૂદાં રૂપ થાય છે, તેને રૂપાખ્યાન કહે છે.

૧૫૫. છ ધાતુનાં રૂપાખ્યાન.

વર્ત્તમાનકાળ.

	એકવચન.	બહુવચન.
૧ લો૦ પુરુષ......	હું છું.	અમે છીએ.
૨ જો૦ પુરુષ......	તું છે.	તમે છો.
૩ જો૦ પુરુષ......	તે છે.	તેઓ છે.

એ ક્રિયાપદનાં બીજાં રૂપ થતાં નથી.

૧૫૬. એ ઉપરથી વર્ત્તમાન કૃદંત છતી, છતું, છતો, છતાં,

૧૫૭. હો ધાતુનાં રૂપાખ્યાન.

વર્ત્તમાનકાળ.

	એકવચન.	બહુવચન.
પે૦ પુ૦	હું હોઉં છું.	અમે હોઇએ છીએ.
બી૦ પુ૦	તું હોય છે.	તમે હો છો.
ત્રી૦ પુ૦	તે હોય છે.	તેઓ હોય છે.

અનિયમિતવર્તમાનકાળ.

પે૦ પુ૦	......હું હોઉં	અમે હોઈએ.
બી૦ પુ૦	......તું હોય.	તમે હો.
ત્રી૦ પુ૦	......તે હોય.	તેઓ હોય.

વિધિવર્તમાનકાળ.

નરજાતિ	........હોવો	હોવા.
નારીજાતિ	......હોવી.	હોવી.
નાન્યતરજાતિ	......હોવું.	હોવાં.

ભૂતકાળ.

નરજાતિ	........હતો.	હતા.
નારીજાતિ	......હતી.	હતી.
નાન્યતરજાતિ	...હતું.	હતાં.

અનિયમિતભૂતકાળ નથી.

સંકેતભૂતકાળ.

એકવચન અને બહુવચન પે૦ પુ૦, બી૦ પુ૦, ત્રી૦ પુ૦,...હોત.

ભવિષ્યકાળ.

	એકવચન.	બહુવચન.
પે૦ પુ૦	......હું હોઈશ, હઈશ.	અમે હોઈશું, હઈશું.
બી૦ પુ૦	......તું હોશે, હશે, હોઈશ.	તમે હોશો, હશો, હોજો.
ત્રી૦ પુ૦	......તે હોશે, હશે, હોજો.	તેઓ હોશે, હશે, હોજો.

કૃદંતઃ—હોવો, હોવી, હોવું, હોનાર, હોઈને હોત

૧૫૮. સકર્મક ક્રિયાપદ લખ ધાતુનાં રૂપાખ્યાન (મૂળભેદ).

વર્તમાનકાળ.

	એકવચન.	બહુવચન.
પે૦ પુ૦......	હું લખું છું.	અમે લખીએ છીએ.
બી૦ પુ૦......	તું લખે છે.	તમે લખો છો.
ત્રી૦ પુ૦......	તે લખે છે.	તેઓ લખે છે.

અનિયમિતવર્તમાનકાળ.

પે૦ પુ૦......	હું લખું.	અમે લખીએ.
બી૦ પુ૦......	તું લખે. લખ.	તમે લખો.
ત્રી૦ પુ૦......	તે લખે.	તેઓ લખે.

વિધિવર્તમાનકાળ.

નરજાતિ	લખવો.	લખવા.
નારીજાતિ.........	લખવી.	લખવા.
નાન્યતરજાતિ......	લખવું.	લખવા.

ભૂતકાળ.

નરજાતિ	લખ્યો.	લખ્યા.
નારીજાતિ	લખી.	લખી.
નાન્યતરજાતિ	લખ્યું.	લખ્યાં.

અનિયમિતભૂતકાળ.

નરજાતિ	લખતો.	લખતા.
નારીજાતિ	લખતી.	લખતી.
નાન્યતરજાતિ	લખતું.	લખતાં.

સંકેતભૂતકાળ.

પે૦ બી૦ ત્રી૦ પુરૂષ....................લખત.

ભવિષ્યકાળ.

	એકવચન.	બહુવચન.
પે૦ પુ૦	......હું લખીશ	અમે લખીશું, લખશું.
બી૦ પુ૦	......તું લખીશ,લખશે,લખજે.	તમે લખશો, લખજો.
ત્રી૦ પુ૦	......તે લખશે.	તેઓ લખશે.

કૃદંતઃ લખવો, લખ્યો, લખનાર, લખતાં, લખેલો, લખી, લખીને.

સહ્યભેદ (વર્તમાનકાળ.)

પે૦ પુ૦	......હું લખાઉં છું	અમે લખાઈએ છીએ.
બી૦ પુ૦	......તું લખાય છે.	તમે લખાઓ છો.
ત્રી૦ પુ૦	......તે લખાય છે.	તેઓ લખાય છે.

અનિયમિતવર્તમાનકાળ.

પે૦ પુ૦	......હું લખાઉં.	અમે લખાઈએ.
બી૦ પુ૦	......તું લખાય.	તમે લખાઓ.
ત્રી૦ પુ૦	......તે લખાય.	તેઓ લખાય.

વિધિવર્તમાનકાળ.

નરજાતિ	.........લખાવો.	લખાવા.
નારીજાતિ	.........લખાવી.	લખાવી.
નાન્યતરજાતિ	......લખાવું.	લખાવાં.

ભુતકાળ.

નરજાતિ	.........લખાયો.	લખાયા.
નારીજાતિ	.........લખાઈ.	લખાઈ.
નાન્યતરજાતિ	......લખાયું.	લખાયાં.

અનિયમિતભુતકાળ.

નરજાતિ	........લખાતો	લખાતા.
નારીજાતિ	........લખાતી	લખાતી.
નાન્યતરજાતિ	........લખાતું	લખાતાં.

સંકેતભૂતકાળ.

પે૦ બી૦ ત્રી૦ પુરૂ૦ (એક વ૦ બહુ વ૦) લખાત.

ભવિષ્યકાળ.

	એકવચન.	બહુવચન.
પે૦ પુ૦.....	હું લખાઇશ.	અમે લખાઇશું.
બી૦ પુ૦......	તું લખાઇશ.	તમે લખાશો, લખાજો.
ત્રી૦ પુ૦......	તે લખાશે.	તેઓ લખાશે.

કૃદંતઃ લખાલો, લખાયો, લખાતો, લખાયલો, લખનાર, લખાઇ, લખાઇ ને

૧૫૯ અકર્મક ક્રિયાપદ આવ ધાતુનાં રૂપાખ્યાન.

મૂળભેદ (વર્તમાનકાળ)

પે૦ પુ૦	હું આવું છું.	અમે આવીએ છીએ.
બી૦ પુ૦	તું આવે છે.	તમે આવો છો.
ત્રી૦ પુ૦	તે આવે છે.	તેઓ આવે છે.

અનિયમિતવર્તમાનકાળ.

પે૦ પુ૦	હું આવું.	અમે આવીએ.
બી૦ પુ૦	તું આવે, આવ.	તમે આવો.
ત્રી૦ પુ૦	તે આવે.	તેઓ આવે.

વિધિવર્તમાનકાળ.

નરજાતિ........	આવવો.	આવવા.
નારીજાતિ........	આવવી.	આવવી
નાન્યતરજાતિ......	આવવું.	આવવાં.

ભૂતકાળ.

નરજાતિ.........	આવ્યો.	આવ્યા.
નારીજાતિ.........	આવી.	આવી.
નાન્યતરજાતિ.........	આવ્યું.	આવ્યાં.

અનિયમિતભૂતકાળ.

નરજાતિ	આવતો.	આવતા.
નારીજાતિ	આવતી.	આવતી.
નાન્યતરજાતિ.........	આવતું.	આવતાં.

સંકેતભૂતકાળ.

પે૦ બી૦ ત્રી૦ પુરુષ,..................આવત.

ભવિષ્યકાળ.

પે૦ પુ૦	હું આવીશ.	અમે આવીશું, આવશું.
બી૦ પુ૦	તું આવીશ. આવશે, આવજે.	તમે આવશો, આવજો.
ત્રી૦ પુ૦	તે આવશે.	તેઓ આવશે.

કૃદંત:-આવવો, આવ્યો, આવતો, આવેલો, આવનાર, આવી, આવીને.

સહ્યભેદ.

વર્તમાનકાળ..................	આવ્યા છે.
અનિયમિતવર્તમાનકાળ......	અવાય.
વિધિવર્તમાનકાળ............	અવાવું.
ભૂતકાળ......	અવાયું. અવાએલું.
અનિયમિતભૂતકાળ.........	અવાતું.
સંકેતભૂતકાળ...............	અવાત.
ભવિષ્યકાળ..................	અવાશે.

કૃદંત: અવાવો, અવાયો, અવાતો, અવાએલો, આવનાર, અવાઇ, અવાઇને.

અવ્યય.

૧૬૦. **અવ્યયઃ**—જે શબ્દના રૂપમાં કાંઈ ફેરફાર થતો નથી (એટલે તેને જાતિ, વિભક્તિ કે વચન લાગતું નથી) તે શબ્દ અવ્યય છે.

૧૬૧. કેટલાક શબ્દોના રૂપમાં ફેરફાર થાય છે તોપણ તેમને અવ્યયમાં ગણેલા છે. જેમ, ધીમો, ધીમી, ધીમું, ધીમાં પાછળથી.

૧૬૨. અવ્યયના ચાર વર્ગ કર્યા છે; **ઉભયાન્વયી અવ્યય, કેવળપ્રયોગી અવ્યય, શબ્દયોગી અવ્યય,** અને **ક્રિયાવિશેષણ અવ્યય.**

૧૬૩. **ઉભયાન્વયી અવ્યયઃ**—બે શબ્દ કે બે વાક્યને જોડે છે. જેમ, મેં મેહેનત કીધી પણ કાંઈ ફાયદો થયો નહી, બે ને બે ચાર થાય, રણછોડ અને મગન આવ્યા છે.

૧૬૪. ઉભયાન્વયી અવ્યયના દાખલાઃ અથવા, અને, માટે, પણ, ને, નહી તો, કેમકે, કદાચ, એટલે, અગરજો, કિંવા, કે, જે, તો, જો, અગર, પરંતુ, રખેને, તથા, તોપણ, કારણ કે, સાંમુ, વાસ્તે, વળી, કદી.

૧૬૫. **કેવળપ્રયોગી અવ્યયઃ**—જ્યારે મનમાંથી હરખ, શોક, નવાઈ, દુઃખ, તિરસ્કાર અને આશ્ચર્યના શબ્દો એકદમ છુટા બોલાય છે ત્યારે તે શબ્દોને કેવળપ્રયોગી અવ્યય કહે છે.

૧૬૬. કેવળપ્રયોગી અવ્યયના દાખલાઃ વાહ, અરે, ઓય, ઓયરે, રે, હાય, હાય હાય, ઓ, છુ, છી, વાહ વાહ, ખરે, ખરેખર, ચુપ, પોઇસ, ભલે, શાબાશ, ધન્ય ધન્ય, વારું, બસબસ.

૧૬૭. **શબ્દયોગી અવ્યયઃ**—જે અવ્યય શબ્દને જોડાયલા હોય છે અને ક્રિયાપદ સાથે સંબંધ રાખે છે તેને શબ્દયોગી અવ્યય કહે છે.

૧૬૮. **શબ્દયોગી** જે શબ્દને લાગેલો હોય તે શબ્દ અને શબ્દયોગીની વચ્ચે છઠ્ઠી વિભક્તિનો પ્રત્યય અથવા ને પ્રત્યય લાગેલો હોય છે, અથવા તે પ્રત્યયનો લોપ હોય છે. જેમ, તે પોતાના બાપની સાથે આવ્યો; ટેબલ આગળ ચોપડી પડેલી છે, વાંચવાને કાજે ચોપડી લાવો.

૧૬૯. શબ્દયોગી અવ્યયના દાખલા: અગાઉ, અગાડી, અંદર, આગળ, આરપાર, આસપાસ, ઉપર, ઉપરાંત, કને, ગમ, ગોડે, જોડે, તરફ, નીચે, પુઠે, પુઠળ, પાર, પાછળ, પાસે, પછી, પછવાડે, પેહેલાં, પૂર્વે, પેઠે, બહાર, વાંસે, વચ્ચે, વતી, વિના, મધ્ય, માંહે, મારફત, સન્મુખ, સામા, સામું, સાથે, શિવાય, સુદ્ધાં, હેઠળ, હેઠે, કરતાં, વડે, વના, સહિત, સમીપ, (એમની આગળ છઠ્ઠી વિભક્તિનો પ્રત્યય આવે છે,) અર્થે, કાજે, માટે, લીધે, વાસ્તે, કરીને, કારણે, બદલે, ત્યાં (એમની આગળ ને આવે છે).

૧૭૦. **ક્રિયાવિશેષણ અવ્યય:** જે અવ્યય વખત, ઠેકાણું, રીત, નકાર બતાવે અથવા જે શબ્દ ક્રિયાપદનો ગુણ બતલાવે છે તે શબ્દને ક્રિયાવિશેષણ અવ્યય કહે છે.

૧૭૧. ક્રિયાવિશેષણ અવ્યયના દાખલા: (વખત બતાવનારા), હમણાં, અત્યારે, ક્યારે, જ્યારે, ત્યારે, તત્કાળ, પલકમાં, હવે, હમેશાં, આજ, કાલ, ઓણુ, પોહોર, પરાર, હાલ, કદી, વળતી, હજી, તરત, પ્રથમ, અંતે, આખરે, તેવામાં, પછી, પૂર્વે, પેહેલાં, અગાઉ, અંતરે, સદા, રોજ, નિત્ય, જાથુક, નિરંતર, વારંવાર, ઘડીઘડી, દિનદિન, કવચિત, (ઠેકાણું, બતાવનાર) ત્યાં, જ્યાં, ક્યાં, પાસે, નજીક, લગભગ, દૂર, આઘે, વેગળે, છેટે, પૂઠે, પાછળ, પછવાડે, ઉપર, ઉંચે, નીચે, હેઠળ, મધ્ય, વચ્ચે, માંહે, અંદર, હેઠે, પેહેલો, છેલ્લો, (રીત બતાવનાર) આમ, એમ, જેમ, કેમ, તેમ, હળવે, ધીમે, (નકાર બતાવનાર) ન, ના,ની, તો, મા, (બીજા અવ્યય) થોડું, અલ્પ, જુજ, લગરીક, થોડું, ઘણું

બહુ, અધિક, બરાબર, ભલું, ઠીક, ખરું, ઓછું, નક્કી, બેશક, ઘણું-કરીને, તો, એ, પણ, બી, રવાને, પ્રગટ, ઉત્પન્ન, પેદા, કરીને, ધમધમ.

૧૭૨. **જે શબ્દ (વિશેષણ) ક્રિયાપદનો અર્થ પૂરો કરે છે તે** શબ્દ પણ ક્રિયાવિશેષણ છે. જેમ, હવે વાત થોડી જ **બાકી** રહેલી છે; તેનો ખપ **બહુ** જાગે છે; તેને બદલે પૈસા **એકઠા** થશે, એમને સુધારી **સદ્‌ગુણી ને સુખી** કરીશ; તે **ગાંડો** થયો; હું ઘણું રમ્યો. (૨૦૨).

૧૭૩. કેટલાક શબ્દયોગી અવ્યયના દાખલા ક્રિયાવિશેષણ અ-વ્યયના દાખલામાં પણ આવે છે; પણ જો તે અવ્યયની આગળ છઠ્ઠી વિભક્તિનો પ્રત્યય લાગે તો શબ્દયોગી અવ્યય જાણવું, નહી તો ક્રિયા-વિશેષણ અવ્યય જાણવું જેમ, વાડ **પાછળ** ચોર ઉભો છે. (શબ્દયોગી) હમો **પાછળ** ગયા. (ક્રિયાવિશેષણ.)

૧૭૪. **પણ, તો, એ,** એમનો **અર્થ બી કે વળી** થાય તો ક્રિયાવિશેષણ અવ્યય જાણવું. જેમ, આજ **પણ** ત્યાં તેની મૂર્ત્તિ છે; એક જણ **તો** રૂપીઆની ભરેલી કોથળી લાવ્યો. લોટો **એ** ગયો ને દુધ એ ગયું; ટળે તાપ પાપે (પાપએ) મળે જેથી મુક્તિ.

૧૭૫. **પણ** (નામ.) તેને હું જીતું તો ખરો એવું **પણ** લીધું. (ઉભયાન્વયી) તેણે બહુ બુમો પાડી **પણ** કોઈએ જવાબ દીધો નહી.

૧૭૬. હું **બી** ગયો; કુતરો **એ** ગયો; આ ચોપડી **જ** મને ગમે છે; આ કામ કરો **ની** (આમાં બી, એ, જ, ની, ક્રિયાવિશેષણ છે.)

૧૭૭. **માટેનો અર્થ તેથી** થાય તો ઉભયાન્વયી અવ્યય, અને જ્યારે **માટેનો અર્થ સારું** થાય ત્યારે શબ્દયોગી અવ્યય. જેમ, તે નાસી ન જાય **માટે** તેની ચોકી **માટે** એક ચોકીદારને ઠેરાવ્યો. (પેહેલો માટે ઉભયાન્વયી અવ્યય, બીજો માટે શબ્દયોગી અવ્યય.)

૧૭૮. **કરીને** જ્યારે કાંઈ કામ કરવાનો અર્થ બતાવે તો કૃદંત જાણવું. તેણે શિવ ઉપર હુમલો **કરીને** બધો મુલક જીતી લીધો.

કરીનેનો અર્થ નામનું અથવા વતી થાય તો શબ્દયોગી અવ્યય. જેમ, કચ્છના રણ આગળ પંચાસર **કરીને** એક નગર હતું; કલમ **કરીને** લખાયું.

૧૭૯. **કરતાં**નો અર્થ **થી** થાય અથવા બે ચીજનો મુકાબલો કરવાનો હોય ત્યારે શબ્દયોગી અવ્યય. જેમ, રણછોડ **કરતાં** ભગવાન મોટો છે.

કરતાં, વર્તમાન કૃદંત; જેમ, તે પ્રમાણે **કરતાં** કેટલાક જીવ ગયા છે.

કરતાં ક્રિયાપદ; જેમ, તે છોકરાં સહવારમાં ઉઠીને રોજ બંદગી **કરતાં**.

૧૮૦. **જે** સંબંધી સર્વનામ. જેમ, **જે** કરો તે બરાબર કરજો.

જે ઉભયાન્વયી અવ્યય; જેમ, લખવા કારણ એ **જે** (કે).

શું જ્યારે વાકયમાં સંબંધ વગર વપરાય ત્યારે કેવળપ્રયોગી. જેમ, **શું**? તમે આવું કરશો?

વારું પ્રશ્નરૂપે વપરાય તો કેવળપ્રયોગી. જેમ, તમે વાંચશો **વારું**? બીજે ઠેકાણે **વારું** ક્રિયાવિશેષણ થાય છે; જેમ, **વારું** મને એક રૂપીઓ આપો.

૧૮૧. કર્તરિપ્રયોગનો કર્ત્તા પેહેલી વિભક્તિમાં આવે છે અને કર્મણિપ્રયોગમાં કર્મ પેહેલી વિભક્તિમાં આવે છે. જેમ, હું આવ્યો; મેં પૈસા આપ્યા.

૧૮૨. ગતિ, કાળ, પરિણામ બતાવનારા શબ્દ અકર્મક ક્રિયાપદની સાથે આવે તો પેહેલી વિભક્તિમાં આવે છે. જેમ, હું બે ગાઉ ચાલ્યો; તે **સુરત** ગયો; તે પાંસ **દિવસ** રહ્યો.

૧૮૩. આખું વાકય ક્રિયાપદનો કર્ત્તા હોય તો તેની વિભક્તિ પેહેલી થાય છે.

૧૮૪. કર્તરિપ્રયોગનું તથા કર્મણિપ્રયોગનાં કર્મ બીજી વિભક્તિમાં આવે છે. જેમ, હું **ચોખા** રાંધું છું, તેણે **પાઠ** વાંચ્યો. (પેહેલીને અર્થે બીજીમાં).

૧૮૫. કર્તરિપ્રયોગમાં જે ક્રિયાપદને બે કર્મ લાગે છે તેમાં ઉપસ્થ કર્મ બીજી વિભક્તિમાં આવે છે, અને અનુપસ્થ કર્મ ચોથીમાં આવે છે. જેમ, હું **છોકરાને** પૈસા આપું છું. (છોકરાને અનુપસ્થ અને પૈસા ઉપસ્થ કર્મ છે.) અને કર્મણિપ્રયોગમાં પણ ઉપસ્થ કર્મ બીજીમાં કે પેહેલીને અર્થે બીજી વિભક્તિમાં આવે છે.

૧૮૬. કર્મણિપ્રયોગનો અને ભાવેપ્રયોગનો કર્તા ત્રીજી વિભક્તિમાં આવે છે; જેમ, **તેણે** આમ કર્યું. **તારે** એમ નું.

૧૮૭. જે શબ્દ હથીઆર બતાવે તેની ત્રીજી વિભક્તિ થાય છે: જેમ, મેં **લાકડીએ** તેને માર્યો. આપણે **કાને** સાંભળીએ છીએ. મેં **કલમે** લખ્યું.

૧૮૮. તે **ક્રોધે** ભરાયો, તે **કમોતે** મર્યો. તે **ઠંડીએ** માંદો પડ્યો. મેં આ **રીતે** કામ કર્યું. દશ **રૂપીએ** મણ ઘી મળે છે. રણછોડ **નામે** એક છોકરો હતો. આ ધણી **અધિકારે** ન્યાયાધિશ છે. આ દાખલામાં ક્રોધે, કમોતે, ઠંડીએ, રીતે, રૂપીએ, નામે, અધિકારે, એ શબ્દો ત્રીજી વિભક્તિમાં છે.

૧૮૯. શબ્દયોગી **કરીને** ની આગળનો શબ્દ ત્રીજી વિભક્તિમાં વપરાય છે; જેમ, **તેણે** કરીને એવું થયું.

(જે નામને છેડે **ન** આવેલો હોય અને તેની બીજી કે ચોથી વિભક્તિ કરવી હોય તો તે **ન**ની આગળ **ને** મૂકવો. જેમ, અલાઉદ્દીનને, પણ તેની ત્રીજી વિભક્તિ કરવી હોય તો તે નની ઉપર એક માત્ર કાઢવી. જેમ, અલાઉદ્દીને; અને જો તેની છટ્ટી વિભક્તિ કરવી હોય તો તેની આગળ છટ્ટીનો પ્રત્યય મૂકવો. જેમ, અલાઉદ્દીનનો.)

૧૯૦. આપ, દે, કહે, મોકલ, ભણાવ, શીખવ, માર, વગેરે ક્રિયાપદને બે કર્મ લાગે છે. એમાં જે અનુપસ્થ કર્મ હોય તે ચોથી વિભક્તિમાં આવે છે. જેમ, હું **તને** વાત કહું છું; હું **છોકરાને** ભીખ આપું છું; તે **મને** પાઠ શીખવે છે.

૧૯૧. મને ભાસે છે, મને જણાય છે, મને દેખાય છે, મને ભુખ લાગે છે, રાજાને દયા હોવી જોઈએ; એમાં, **મને**, **રાજાને**, ચોથી વિભક્તિ છે; અથવા જે શબ્દને માટે, વાસ્તે, લીધે, કાજે, અર્થે શબ્દયોગી અવ્યય લાગેલા હોય તો તેને ચોથી વિભક્તિ લાગે છે, કોઈ વેળા કર્તાની ચોથી વિભક્તિ હોય છે. (ટેલર સાહેબનું વ્યાકરણ કલમ ૯૮.)

૧૯૨. સ્થળ, સમય, કારણ બતાવવું હોય, અથવા બે ચીજને સરખાવતા હોઈએ તો પાંચમી વિભક્તિ આવે છે. કોઈ વખત ક્રિયાપદનો કર્તા પણ પાંચમી વિભક્તિમાં આવે છે. જેમ, મારાથી કામ કરાયું; મારાથી અવાયું; તેઓ સુરતથી નીકળી ચુક્યા; તે કાલથી માંદો છે; દગાથી તે ફાવ્યો; મારાથી મારો ભાઈ નાનો છે.

૧૯૩. જે નામની સાથે શબ્દયોગી આવે તે નામની વિભક્તિ છઠ્ઠી થાય છે. જેમ, છોકરા પાસે; વાડી આગળ; આવ્યા પછી.

૧૯૪. છઠ્ઠી વિભક્તિ જૂદા જૂદા સંબંધ બતાવવાના કામમાં આવે છે. જેમ, છોકરાંનાં માબાપ; મારું ઘર; શેઠનો ચાકર; નદીનું માછલું; ઘરની દીવાલ, લોઢાની ખીલી, માણસનો ક્રોધ.

૧૯૫. સાતમી વિભક્તિ **એ** અથવા **માં** છે; જો નામને **એ** વિભક્તિ લાગેલી હોય અને તેનો અર્થ ઉપર, પાસે, મા, આગળ, થતો હોય તો સાતમી વિભક્તિ કરવી. જેમ મારે **હાથે** ફોલ્લો છે; તે **ખાળે** બેઠો; હું ઘોડે બેસી આવ્યો; તે **બંદીખાને** પડ્યો, તેને **માથે** એક લાલ છત્ર છે; **નદીએ** પૂર આવ્યું છે. વાંદરો ઝાડે ચઢ્યો; તે **ગાદીએ** બેઠો; હું ચોથે **માળે** રહું છું.

૧૯૬. જ્યારે કોઈને નામ દઈ બોલાવતા હોઈએ ત્યારે સંબોધન વિભક્તિ વપરાય છે. જેમ, **ઈશ્વર!** મારો બચાવ કર; **છોકરા!** થોડું પાણી લાવ; **ભાઈ!** કેમ રહે છે?

૧૯૭. **બીજું** સામાન્ય સર્વનામ થાય છે, જ્યારે તેનો અર્થ હરકોઈ બીજાને થાય છે. જેમ, આ કલમ ન્હારી છે, બીજી આપ.

૧૯૮. પેટમાં દુખે છે; ભાઈઓને બનતું નથી; મને સુરતમાં ગમે છે; જાણે મોટા સાહુકાર જ તો; આ વાક્યોમાં દુખે છે, બનતું નથી, જાણે અને ગમે છે, એ શબ્દો ભાવકર્તૃક છે.

મારું પેટ દુખે છે; આ લાકડી મને ગમે છે; તે કામ મારાથી બનતું નથી, તે જાણે કે હું નિર્બળ છું. એમાં દુખે છે, ગમે છે, ને બનતું નથી, અકર્મક ક્રિયાપદ છે; અને જાણે સકર્મક ક્રિયાપદ છે.

૧૯૯. એકવચનનું નામ માનાર્થે વપરાય તો તે બહુવચનમાં લેવું. જેમ કે, શેઠ આવ્યા.

૨૦૦. જ્યારે આખા વાક્ય માટે **એ** દર્શક સર્વનામ મૂકવામાં આવે છે ત્યારે તે **એ** નાન્યતરજાતિ એકવચનમાં રહે છે; જેમ કે તમે હમેશ આળસુ રહો **એ** ઠીક નહી; ગરીબોનો બચાવ કરવો **એ** સારું છે.

૨૦૧. એકએકને મદદ કરશે, એક બીજાથી જૂદા બેસો, એ બેઉ એક કર્ત્તા રૂપે આવ્યા છે, અને એકને તથા બીજા **બીજાથી** અનુક્રમે ચોથી તથા પાંચમી વિભક્તિમાં છે.

૨૦૨. જ્યારે વિશેષણ ક્રિયાપદ જોડે આવીને ક્રિયાપદના અર્થમાં વધારો કરે છે અને ક્રિયાનાથનો ગુણ બતલાવે છે ત્યારે તેને **ક્રિયાયોગી વિશેષણ** કહે છે. જેમ કે તેનું દીલ **ખાટું** થયું; રૈયત **દુઃખી** થઈ; બાપાએ મને **સુખી** અને **સદ્દગુણી** કર્યો; તે **નરમ** પડ્યો; ઘર **નવું** થયું; એનો મિત્ર **ગુનેગાર** ઠર્યો; રાજા **જખમી** થયો.

૨૦૩. હું **રાજા** થયો; એમાં **હું** કર્ત્તા છે.

સમાસ.

૨૦૪. બે કે વધારે શબ્દ સાથે મળવાથી એક શબ્દ બને છે તેને **સમાસ** કહે છે. જેમ કે, માબાપ, રાજપુત્ર, જળચર.

સમાસના પેહેલા શબ્દને **પૂર્વપદ**, વચલા શબ્દને **મધ્યમપદ**, અને છેલ્લા શબ્દને **ઉત્તરપદ** કહે છે.

સામાસિક શબ્દમાં આવેલા શબ્દોને છુટા કરીને તેમનો **અર્થ** જણાવવો તેને **વિગ્રહ** કહે છે.

સમાસના નીચેપ્રમાણે ભેદ થાય છે—દ્વંદ્વ સમાસ ; એ સમાસમાં બધાં નામ એક જ વિભક્તિનાં હોય છે. જેમ કે માબાપ, દાળભાત, સાચુંજુઠું.

તત્પુરૂષ સમાસઃ—આ સમાસમાં બે નામ આવે છે. પૂર્વપદમાં અને ઉત્તરપદમાં જે સંબંધ હોય છે તે અધ્યાહાર વિભક્તિથી જણાય છે. જેમ કે, ગ્રંથકર્ત્તા, મુખમાર, જનરથ, ભૂખપીડા, રાજપુત્ર, સ્વર્ગવાસ.

કર્મધારય સમાસ :—આ સમાસમાં પૂર્વપદ વિશેષણ હોય છે. જેમ કે, મહાદેવ, પરમાર્થ.

દ્વિગુ સમાસ :—આ સમાસમાં પૂર્વપદ સંખ્યાવાચક વિશેષણ હોય છે. જેમ કે, ત્રીલોક, ચતુર્વેદ.

મધ્યમપદલોપી સમાસ :—આ સમાસમાં મધ્યમ પદનો લોપ થાય છે (જતો રહેલો હોય છે). જેમ કે આગગાડી, કાળીદાસનાટક.

અવ્યયીભાવ સમાસ :- આ સમાસમાં પૂર્વપદ અવ્યય હોય છે. જેમ કે, પ્રતિમાસ, સમક્ષ, અસંશય.

બહુવ્રીહિ સમાસ :—આ સમાસમાં આખો સમાસ વિશેષણ રૂપે આવે છે, વનચર પશુ, ગોલાકાર પદાર્થ.

વિરામચિન્હ.

૨૦૫. કોઈ વાક્ય બોલતાં આપણો મનનો અર્થ બરાબર જણાવવા માટે આપણે જૂદેજૂદે ઠેકાણે જૂદીજૂદી રીતે અટકીએ છીએ; એમ અટકવાને **વિરામ** કહે છે. લખેલી ભાષામાં કેટલેક ઠેકાણે અટકવાને જે ચિન્હ મૂકવામાં આવે છે તેને **વિરામચિન્હ** કહે છે.

૨૦૬. વિરામચિન્હ નીચે પ્રમાણે છે.

, અલ્પવિરામ (લઘુ વિરામ.)

; અર્ધવિરામ (ગુરૂ વિરામ.)

: ન્યૂન વિરામ.

. પૂર્ણ વિરામ (ટાંપ.)

? પ્રશ્ન ચિન્હ.

! ઉદ્‌ગાર ચિન્હ (આશ્ચર્યટાંપ.)

“ ” અવતરણ ચિન્હ.

( ) [ ] કૌંસ.

- સંયોગ ચિન્હ (લઘુરેખા.)

— ગુરૂરેખા.

પદચ્છેદ કરતી વખત ધ્યાનમાં રાખવા જોગ નિયમો.

પદચ્છેદ એટલે વાક્યના જૂદા જૂદા શબ્દના વર્ગ, જાતિ, વિભક્તિ, વચન, ભેદ, કાળ વગેરે, કહેવું તથા તે શબ્દ એક બીજા સાથે શો સંબંધ રાખે છે તે દેખાડવું તેને પદચ્છેદ કહે છે.

શબ્દના વર્ગ સંપૂર્ણ રીતે ઓળખવા જોઈએ, કારણ કે શબ્દના વર્ગ જાણવા એ પદચ્છેદનો પાયો છે.

શબ્દનું પદચ્છેદ કરતી વખતે આખું વાકય વાંચી તેનો શો સંબંધ છે તે બરાબર ધ્યાનમાં લઇને પદચ્છેદ કરવું.

ક્રિયાનાથ જથો બતાવે તો ક્રિયાપદ એક વચનમાં આવે છે. મહમૂદે પુષ્કળ પૈસો મેળવ્યો.

ક્રિયાનાથ એકવચનમાં હોય પણ માનને અર્થે વપરાયલો હોય તો ક્રિયાપદ બહુવચનમાં આવે છે. મેહેતાજી બેઠા; શેઠાણી આવ્યાં.

એક જ જાતિનાં બે કે વધારે નામ ક્રિયાનાથ હોય તો ક્રિયાપદ તે જ જાતિમાં બહુવચનમાં આવે છે. મેહેતાજીએ રણછોડને અને મણિલાલને માર્યા; મેહેતાજી અને લાલજી વર્ગમાં હાજર થયા.

જૂદી જૂદી જાતિનાં નામ ક્રિયાનાથ હોય તો ક્રિયાપદ અને વિશેષણ નાન્યતરજાતિ અને બહુવચનમાં આવે છે. તેનો દીકરો તથા દીકરી સારાં છે. તેનો ભાઇ અને બેન શીખેલાં છે.

ક્રિયાનાથ બે કે વધારે નામ હોય અને તેમની વચ્ચે કે, અથવા, અને આવે તો ક્રિયાપદ છેલ્લા નામ સાથે બધી વાતે સંબંધ રાખે છે. ભાઈ અથવા બેન આવી હોત તો સારું થાત.

નામનું પદચ્છેદ કરતાં તે કઇ જાતનું નામ, પછી જાતિ વિભક્તિ અને વચન કહેવું.

સર્વનામનું પદચ્છેદ કરતાં તે કઇ જાતનું સર્વનામ, પછી જાતિ, વિભક્તિ, અને વચન કહેવું.

વિશેષણનું પદચ્છેદ કરતાં તેના વિશેષ્ય પ્રમાણે જાતિ, વિભક્તિ, અને વચન કહેવું.

ક્રિયાપદનું પદચ્છેદ કરતાં સકર્મક કે અકર્મક ક્રિયાપદ, પછી ધાતુભેદ, કાળ, પુરુષ, જાતિ, વચન, કર્ત્તા, કર્મ હોય તો કર્મ, અને યોગ કહેવો.

પદચ્છેદ.

(૧.) તારાથી શું થવાનું છે?

તારાથી—બીજો પુરુષ સર્વનામ સામાન્ય જાતિ પાંચમીનું એકવચન.
શું—પ્રશ્નાર્થક સર્વનામ નાન્યતર જાતિ પેહેલીનું એકવચન.
થવાનું—કૃદંત નામ.
છે—અકર્મક ક્રિયાપદ, છ ધાતુ, મૂળ ભેદ, વર્તમાન કાળ, ત્રીજો પુરુષ, નાન્યતર જાતિ, એક વચન, શું કર્ત્તા, કર્તરિ પ્રયોગ.

(૨.) તે હરીઆને સમજાઈ નહી.

તે—ત્રીજો પુરુષ સર્વનામ, નારી જાતિ, બીજીને અર્થે પેહેલીનું એકવચન.
હરીઆને—વિશેષનામ, નર જાતિ, ચોથીનું એકવચન.
સમજાઈ—સકર્મક ક્રિયાપદ, સમજ ધાતુ, સહ્યભેદ, ભૂતકાળ, ત્રીજો પુરુષ, નારી જાતિ, એકવચન, હરીઆને કર્ત્તા, તે કર્મ, કર્મણિ પ્રયોગ. (ટેલર સાહેબનું નાનું વ્યાકરણ કલમ ૯૮).
નહી—ક્રિયાવિશેષણ અવ્યય.

(૩.) આ બોલીએ હું તને રાખું છું.

આ—દર્શક વિશેષણ, નારી જાતિ, ત્રીજીનું એકવચન.
બોલીએ—ભાવવાચક નામ, નારી જાતિ, ત્રીજીનું એકવચન.
હું—પેહેલો પુરુષ સર્વનામ, સામાન્ય જાતિ, પેહેલીનું એકવચન.
તને—બીજો પુરુષ સર્વનામ, સામાન્ય જાતિ, બીજીનું એકવચન.
રાખું છું—સકર્મક ક્રિયાપદ, રાખ ધાતુ, મૂળ ભેદ, વર્તમાનકાળ, પેહેલો પુરુષ, સામાન્ય જાતિ, એકવચન, હું કર્ત્તા, તને કર્મ, કર્તરિ પ્રયોગ.

(૪.) સારૂં થયું તમે આવ્યા તો.

સારૂં—ક્રિયાવિશેષણ અવ્યય.
થયું—અકર્મક ક્રિયાપદ, થા ધાતુ, મૂળ ભેદ, ભૂતકાળ, ત્રીજો પુરુષ, નાન્યતર જાતિ, એકવચન, થાનાર કર્ત્તા, કર્તરિ પ્રયોગ.

તમે—બીજો પુરુષ સર્વનામ, નર જાતિ, પેહેલીનું બહુવચન.

આવ્યા—અકર્મક ક્રિયાપદ, આવ ધાતુ, મૂળ ભેદ, ભૂતકાળ, ત્રીજો પુરુષ, નર જાતિ, બહુવચન, તમે કર્ત્તા, કર્તરિ પ્રયોગ.

તો—ક્રિયાવિશેષણ અવ્યય.

(૫.) હું તને જવા દઈશ.

હું—પેહેલો પુરુષ સર્વનામ, સામાન્ય જાતિ, પેહેલીનું એકવચન.

તને—બીજો પુરુષ સર્વનામ, સામાન્ય જાતિ, બીજીનું એકવચન.

જવા દઈશ—સકર્મક સંયુક્ત ક્રિયાપદ, જા ધાતુ, (જવા દે) મૂળ ભેદ, ભવિષ્યકાળ, ત્રીજો પુરુષ, સામાન્ય જાતિ, એકવચન, હું કર્ત્તા, તને કર્મ, કર્તરિ પ્રયોગ.

(૬.) એણે દયામણું મોં કર્યું.

એણે—દર્શક સર્વનામ, સામાન્ય જાતિ, ત્રીજીનું એકવચન.

દયામણું—ગુણવાચક વિશેષણ, નાન્યતર જાતિ, બીજીને અર્થે પેહેલીનું એકવચન.

મોં—સામાન્ય નામ, નાન્યતર જાતિ, બીજીને અર્થે પેહેલીનું એકવચન.

કર્યું—સકર્મક ક્રિયાપદ, કર ધાતુ, મૂળ ભેદ, ભૂતકાળ, ત્રીજો પુરુષ, નાન્યતર જાતિ, એકવચન, એણે કર્ત્તા, મોં કર્મ, કર્મણિ પ્રયોગ.

(૭.) એ બંને જણ પકડાઈને માર્યાં ગયાં.

એ—દર્શક વિશેષણ, નાન્યતર જાતિ, બીજીને અર્થે પેહેલીનું બહુવચન.

બંને—સંખ્યાવાચક વિશેષણ, નાન્યતર જાતિ, બીજીને અર્થે પેહેલીનું બહુવચન.

જણ—સામાન્ય નામ, નાન્યતર જાતિ, બીજીને અર્થે પેહેલીનું બહુવચન.

પકડાઈને—કૃદંત અવ્યય.

માર્યાં ગયાં—સંયુક્ત સકર્મક ક્રિયાપદ, માર ધાતુ, મૂળ ભેદ, ભૂતકાળ, ત્રીજો પુરુષ, નાન્યતર જાતિ, બહુવચન, તેથી અધ્યાહાર કર્ત્તા, જણ કર્મ, કર્મણિ પ્રયોગ.

(૮.) તે આવી ઉભો.

તે—ત્રીજો પુરુષ સર્વનામ, નર જાતિ, પેહેલીનું એકવચન.

આવી—કૃદંત અવ્યય.

ઉભો—અકર્મક ક્રિયાપદ, ઉભ ધાતુ, મૂળભેદ, ભૂતકાળ, ત્રીજો પુરુષ, નર જાતિ, એક વચન, તે કર્ત્તા, કર્તરિ પ્રયોગ.

(૯.) તે ઉભો થયો.

તે—ત્રીજો પુરુષ સર્વનામ, નર જાતિ, પેહેલીનું એકવચન.

ઉભો—કૃદંત.

થયો—અકર્મક ક્રિયાપદ, થા ધાતુ, મૂળ ભેદ, ભૂતકાળ, ત્રીજો પુરુષ, નર જાતિ, એકવચન; તે કર્ત્તા, કર્તરિ પ્રયોગ.

(૧૦) સાસુ અને વહુ રોજ ઘરમાં કજીઓ કરતાં.

સાસુ—સામાન્ય નામ, નારી જાતિ, પેહેલીનું એકવચન.

અને—ઉભયાન્વયી અવ્યય.

વહુ—સામાન્ય નામ, નારી જાતિ, પેહેલીનું એકવચન.

રોજ—ક્રિયાવિશેષણ અવ્યય.

કજીઓ—ભાવવાચક નામ, નર જાતિ, બીજીને અર્થે પેહેલીનું એકવચન.

કરતાં—સકર્મક ક્રિયાપદ, કર ધાતુ, મૂળ ભેદ, અનિયમિત ભૂતકાળ, ત્રીજો પુરુષ, નાન્યતર જાતિ, બહુવચન, સાસુ તથા વહુ કર્ત્તા, કજીઓ કર્મ, કર્તરિ પ્રયોગ.

(૧૧.) તેમને બનતું નથી.

તેમને—ત્રીજો પુરુષ સર્વનામ, સામાન્ય જાતિ, ચોથીનું બહુવચન.

બનતું નથી—અકર્મક ક્રિયાપદ, બન ધાતુ, મૂળ ભેદ, દ્વિતીય વર્તમાન કાળ, ત્રીજો પુરુષ, નાન્યતર જાતિ, બહુવચન.

(૧૨.) તમે કોણ છો?

તમે—બીજો પુરુષ સર્વનામ, સામાન્ય જાતિ, પેહેલીનું બહુવચન.
કોણ—પ્રશ્નાર્થક સર્વનામ, સામાન્ય જાતિ, પેહેલીનું બહુવચન.
છો—અકર્મક ક્રિયાપદ, છ ધાતુ, મૂળ ભેદ, વર્તમાનકાળ, બીજો પુરુષ, સામાન્ય જાતિ, બહુવચન, તમે કર્ત્તા; કર્તરિ પ્રયોગ.

(૧૩.) એશિયા ખંડ ઘણો મોટો છે.

એશિયાખંડ—વિશેષ નામ, નર જાતિ, પેહેલીનું એકવચન.
ઘણો—ક્રિયાવિશેષણ અવ્યય.
મોટો—ગુણવાચક વિશેષણ, નર જાતિ, પેહેલીનું એકવચન.
છે—અકર્મક ક્રિયાપદ, છ ધાતુ, મૂળ ભેદ, વર્તમાનકાળ, ત્રીજો પુરુષ, નર જાતિ, એક વચન, એશિયાખંડ કર્ત્તા, કર્તરિ પ્રયોગ.

(૧૪.) ઉપર કહેલા બધા ઉપાય ધ્યાનમાં રાખવા.

ઉપર—ક્રિયાવિશેષણ અવ્યય.
કહેલા—કૃદંત વિશેષણ.
બધા—સામાન્ય વિશેષણ, નર જાતિ, બીજીને અર્થે પેહેલીનું બહુવચન.
ઉપાય—ભાવવાચક નામ, નર જાતિ, બીજીને અર્થે પહેલીનું બહુવચન.
ધ્યાનમાં—ભાવવાચક નામ, નાન્યતર જાતિ, સાતમીનું એકવચન.
રાખવા—સકર્મક ક્રિયાપદ, રાખ ધાતુ, મૂળ ભેદ, વિધિવર્તમાન કાળ, ત્રીજો પુરુષ, નર જાતિ, બહુવચન, તમે અધ્યાહાર કર્ત્તા, ઉપાય કર્મ, કર્મણિ પ્રયોગ.

(૧૫.) મોરારે કહ્યું, ભાઈ! આજ તેં મને કાળના મોઢામાંથી છોડાવ્યા બરાબર કર્યું છે; એ ટટુ ન પકડાયું હોત તો મારૂં મોત જ હતું.

મોરારે—વિશેષ નામ, નર જાતિ, ત્રીજીનું એકવચન.

કર્યું—સકર્મક ક્રિયાપદ, કર ધાતુ, મૂળ ભેદ, ભૂત કાળ, ત્રીજો પુરુષ, નાન્યતર જાતિ, એકવચન, મોરારે કર્તા, ભાઇ—હતું કર્મ, કર્મણિપ્રયોગ.

ભાઇ—સામાન્ય નામ, નર જાતિ સંબોધનનું એકવચન.

આજ—ક્રિયાવિશેષણ અવ્યય.

તેં—બીજો પુરુષ સર્વનામ, નર જાતિ, ત્રીજીનું એકવચન.

મને—પેહેલો પુરુષ સર્વનામ, નર જાતિ, ત્રીજીનું એકવચન.

કાળના—ભાવવાચક નામ, નર જાતિ, છઠ્ઠીનું એકવચન.

મોઢામાંથી—સામાન્ય નામ, નાન્યતર જાતિ, સાતમી સાથે પાંચમીનું એકવચન.

છોડાવ્યા—ભૂત કૃદંત.

બરાબર--શબ્દયોગી અવ્યય.

કર્યું છે—સકર્મક ક્રિયાપદ, કર ધાતુ, મૂળ ભેદ, ભૂતવર્તમાનકાળ, ત્રીજો પુરુષ, નાન્યતર જાતિ, એકવચન, તે કર્તા, કરવાનું કર્મ, કર્મણિ પ્રયોગ.

એ—દર્શક વિશેષણ, નાન્યતર જાતિ, બીજીને અર્થે પેહેલીનું એકવચન.

ટટ્ટુ—સામાન્ય નામ, નાન્યતર જાતિ, બીજીને અર્થે પેહેલીનું એકવચન.

ન—ક્રિયાવિશેષણ અવ્યય.

પકડાયું હોત—સકર્મક ક્રિયાપદ, પકડ ધાતુ, સહ્ય ભેદ, ભૂત સંકેત ભૂતકાળ, ત્રીજો પુરુષ, નાન્યતર જાતિ, એકવચન, તારાથી અધ્યાહાર કર્તા, ટટ્ટુ કર્મ, કર્મણિ પ્રયોગ.

તો—ઉભયાન્વયી અવ્યય.

મારું—પેહેલો પુરુષ સર્વનામ, નર જાતિ, છઠ્ઠીનું એકવચન.

મોત—ભાવવાચક નામ, નાન્યતર જાતિ, પેહેલીનું એકવચન.

જ—ક્રિયાવિશેષણ અવ્યય.

હતું—અકર્મક ક્રિયાપદ, હો ધાતુ, મૂળભેદ, ભૂતકાળ, ત્રીજો પુરુષ, નાન્યતર જાતિ, એકવચન, મોત કર્ત્તા, કર્તરિ પ્રયોગ.

(૧૬.) મોરારને તેનો પાડ માનવો પડયો.

મોરારને—વિશેષનામ, નર જાતિ, ચોથીનું એકવચન.

તેનો—ત્રીજો પુરુષ સર્વનામ, નર જાતિ, છઠ્ઠીનું એકવચન.

પાડ—ભાવવાચક નામ, નર જાતિ, બીજીને અર્થે પેહેલીનું એકવચન.

માનવો પડયો—સકર્મક ક્રિયાપદ, માનવો પડ ધાતુ, મૂળ ભેદ, ભવિષ્ય ભૂતકાળ, ત્રીજો પુરુષ, નર જાતિ, એકવચન, મોરારને કર્ત્તા, પાડ કર્મ, કર્મણિ પ્રયોગ (ટેલર સાહેબનું નાનું વ્યાકરણ કલમ ૯૮) (અથવા)

માનવો—કૃદંત નામ.

પડયો—અકર્મક ક્રિયાપદ, કર્ત્તા પાડ.

(૧૭.) તોફાન કરવું રાજારામને ગમે નહી.

તોફાન—ભાવવાચક નામ, નાન્યતર જાતિ, બીજીને અર્થે પેહેલીનું એકવચન.

કરવું—કૃદંત નામ.

રાજારામને—વિશેષ નામ, નર જાતિ, ચોથીનું એકવચન.

ગમે—અકર્મક ક્રિયાપદ, ગમ ધાતુ, મૂળ ભેદ, અનિયમિત વર્તમાન કાળ, ત્રીજો પુરુષ, નાન્યતર જાતિ, એકવચન, તોફાન કરવું કર્તા, કર્તરિ પ્રયોગ.

નહી—ક્રિયાવિશેષણ અવ્યય.

(૧૮.) તેણે ચોખી ના કહી.

તેણે—ત્રીજો પુરુષ સર્વનામ, સામાન્ય જાતિ, ત્રીજીનું એકવચન.

ચોખી—ગુણવાચક વિશેષણ, નારી જાતિ, બીજીને અર્થે પેહેલીનું એકવચન.

ના—ભાવવાચક નામ, નારી જાતિ, બીજીને અર્થે પેહેલીનું એકવચન.

કહી—સકર્મક ક્રિયાપદ, કહે ધાતુ, મૂળ ભેદ, ભૂતકાળ, ત્રીજો પુરુષ, નારી જાતિ, એકવચન, તેણે કર્ત્તા, ના કર્મ, કર્મણિ પ્રયોગ.

(૧૯.) મને કશું એ કામ કરવું ન પડે.

મને—પેહેલો પુરુષ સર્વનામ, સામાન્ય જાતિ, ચોથીનું એકવચન.
કશું—સામાન્ય વિશેષણ, નાન્યતર જાતિ, બીજીને અર્થે પેહેલીનું એકવચન.
એ—ક્રિયાવિશેષણ અવ્યય.
કામ—સામાન્ય નામ, નાન્યતર જાતિ, બીજીને અર્થે પેહેલીનું એકવચન.
કરવું—કૃદંત નામ.
ન—ક્રિયાવિશેષણ અવ્યય.
પડે—અકર્મક ક્રિયાપદ, પડ ધાતુ, મૂળ ભેદ, અનિયમિત વર્તમાનકાળ, ત્રીજો પુરુષ, નાન્યતર જાતિ, એકવચન; કરવું કર્ત્તા, કર્તરિ પ્રયોગ.

(૨૦.) હજારો વહાણોને જવા જાણે એક મોટો ધોરી રસ્તો હોય.

હજારો—સંખ્યાવાચક વિશેષણ, નાન્યતર જાતિ, ચોથીનું બહુવચન.
વહાણોને—સામાન્ય નામ, નાન્યતર જાતિ, ચોથીનું બહુવચન.
જવા—કૃદંત નામ.
જાણે—સકર્મક ક્રિયાપદ, જાણ ધાતુ, મૂળ ભેદ, અનિયમિત વર્તમાનકાળ, ત્રીજો પુરુષ, સામાન્ય જાતિ, એકવચન, કોઇ અધ્યાહાર કર્ત્તા, એક હોય કર્મ, કર્તરિ પ્રયોગ (અથવા અકર્તૃક ક્રિયાપદ.)
એક—સંખ્યાવાચક વિશેષણ, નર જાતિ, પેહેલીનું એકવચન.
મોટો—ગુણવાચક વિશેષણ, નર જાતિ, પેહેલીનું એકવચન.
ધોરી—ગુણવાચક વિશેષણ, નર જાતિ, પેહેલીનું એકવચન.
રસ્તો—સામાન્ય નામ, નર જાતિ, પેહેલીનું એકવચન.
હોય—અકર્મક ક્રિયાપદ, હો ધાતુ, મૂળ ભેદ, અનિયમિત વર્તમાન કાળ, ત્રીજો પુરુષ, નર જાતિ, એકવચન, રસ્તો કર્ત્તા; કર્તરિ પ્રયોગ.

(૨૧.) ચાલો રમત જોઇએ.

ચાલો—અકર્મક ક્રિયાપદ, ચાલ ધાતુ, મૂળ ભેદ, અનિયમિત વર્તમાનકાળ, બીજો પુરુષ, સામાન્ય જાતિ, બહુવચન, તમે કર્તા, કર્તરિ પ્રયોગ.

રમત—સામાન્ય નામ, નારી જાતિ, બીજી અર્થે પેહેલીનું એકવચન.

જોઈએ—સકર્મક ક્રિયાપદ, જો ધાતુ, મૂળ ભેદ, અનિયમિત વર્તમાનકાળ, પેહેલો પુરુષ, સામાન્ય જાતિ, બહુવચન, આપણે કર્તા, રમત કર્મ, કર્તરિ પ્રયોગ.

(૨૨.) ઇ૦ સ૦ ૧૩૯૮ માં તૈમુરે દિલ્લી શેહેર ઉજાડ કર્યું.

ઇ૦ સ૦—સામાન્ય નામ, નર જાતિ, સાતમીનું એકવચન.

૧૩૯૮—સંખ્યા અનુક્રમ વિશેષણ, નર જાતિ, સાતમીનું એકવચન.

તૈમુરે—વિશેષ નામ, નર જાતિ, ત્રીજીનું એકવચન.

દિલ્લીશેહેર–વિશેષ નામ, નાન્યતર જાતિ, બીજીને અર્થે પેહેલીનું એકવચન.

ઉજાડ—ક્રિયાવિશેષણ અવ્યય.

કર્યું—સકર્મક ક્રિયાપદ, કર ધાતુ, મૂળ ભેદ, ભૂતકાળ, ત્રીજો પુરુષ, નાન્યતર જાતિ, એકવચન, તૈમુરે કર્તા, દિલ્લી શેહેર કર્મ, કર્મણિપ્રયોગ.

(૨૩) મારે લાડુ જોઇએ.

મારે—પેહેલો પુરૂષ સર્વનામ, સામાન્ય જાતિ, ચોથીનું એકવચન.

લાડુ—સામાન્ય નામ, નર જાતિ, પેહેલીનું એકવચન.

જોઇએ—અકર્મક ક્રિયાપદ, જોઇએ ધાતુ, મૂળ ભેદ, અનિયમિત વર્તમાનકાળ, ત્રીજો પુરુષ, નર જાતિ, એકવચન, લાડુ કર્તા, કર્તરિ પ્રયોગ.

સમાપ્ત.

વગર ખંજાયે વાળ કાઢવા માટે.

રાજવંશી વિચિત્ર સાબુ.

ચામડી બળતી નથી. કાળી પડતી નથી આ સાબુમાં ચુના હડતાલ જેવી નુકશાન કર્તા ચીજ બીલકુલ નથી. વધુ સાબુનો રૂ. ૧) એક ડઝન સાબુની કીમત રૂ. ૩॥ પે. જુદું

ઠી. રોયલ વિ. એજન્સી

(ગુજરાતી)